

Чернігівщина в житті та творчості Т.Г. Шевченка

Любов'ю і пошаною оточене ім'я Тараса Григоровича Шевченка на Чернігівщині, де він провів багато часу, перебуваючи на Україні в дорослому віці. На Чернігівщині Тарас Григорович Шевченко був не один раз. Тут він створив ряд своїх безсмертних творів, виконав безліч малюнків та картин. Мальовничий і колоритний наш Поліський край знайшов своє відображення у поетичних творах та повістях Т. Г. Шевченка, великому листуванні та щоденнику, відомому під назвою «Журнал».

Вперше побував на Чернігівщині Тарас Григорович Шевченко ще в 1829 році, коли в складі прислуги супроводжував свого пана П. В. Енгельгардта з с. Вільшанки через Київ до м. Вільно. Тоді малий козачок Тарас проїжджав Сираї, Козелець, Лемеші, Кіпті, Чемер, Красилівку, Красне, Іванівку, Количівку, Чернігів. Враження від вперше побаченого нового мальовничого краю було настільки сильним, що не могло згаснути протягом наступних років його тяжкого життя, неймовірних поневірянь, принижень і наруги та яскраво змальоване в його поетичній творчості.

Вдруге Тарас Григорович Шевченко був на Чернігівщині в час подорожі на Україну в 1843 році. За минулі чотирнадцять років у житті поета пройшли великі зміни. Із приниженого кріпака завдяки увазі і піклуванню передових діячів І. Сошенка, В. Жуковського, К. Брюллова, В. Григоровича та О. Венеціанова, які викупили його у пана Енгельгардта, він став вільною людиною, одержав змогу навчатися у Петербурзькій Академії художеств та писати вірші, вперше видані збіркою в 1840 році під назвою «Кобзар».

Тепер, уже завдяки багатьом дослідникам і передовсім одному з найкращих знавців Шевченка Петрові Журу точно відомо, що поет їхав додому Білоруським трактом. Серед численних доказів і підтверджує це і згадка в «Щоденнику» Шевченка про те, що 1843 року борошно в Чернігові на базарі продавали в кілька разів дешевше, ніж у Гомелі. Тобто, їхав поет через Гомель, Добрянку, Городню, Чернігів. А от як було далі? Як добирався Тарас до Качанівки? З Чернігова він міг їхати двома шляхами: через Ніжин –Монастирше – Ічнію і через Борзну.

На початку 1843 року в листі до Г. С. Тарновського в Качанівку (тепер Ічнянський район на Чернігівщині), з яким познайомився в Петербурзі, Тарас Григорович Шевченко сповіщає, що хоче виїхати «на Україну до солов'я», і 13 травня їде разом з Є. Гребінкою Білоруським трактом через Чернігівщину. Критичним оком зрілого митця поет побачив нелюдські страждання кріпаків і з болем у серці писав пізніш про цей час:

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі
Блукають люди. Повсихали
Сади зелені, погнили
Біленьки хати, повалились,
Стави бур'яном поросли.

В цю подорож Т. Г. Шевченко близько ознайомився з найвизначнішими місцями Чернігівщини, бо проїхав він більше сотні кілометрів через Чернігівщину до Качанівки.

Качанівка зустріла Шевченка в усій красі. Пишними зеленими шатами, мальовничими галявинами та озерами, солов'їними співами, неповторною архітектурою палацу, альтанок, дивовижними парковими композиціями. Оркестр, створений Г. С. Тарновським, мав у репертуарі твори світової музичної класики. Був тут і театр. Постійно гостювали, а то й довгий час жили тут видатні музики, співаки, майстри слова і пензля. Маєток поміщика Г. С. Тарновського був завжди людним. Видаючи себе за покровителя мистецтв, Г. С. Тарновський весною та влітку часто приймав тут діячів культури: музикантів, письменників, художників. Чудовий парк Качанівки приваблював їх своєю красою, і тому тут бували ще раніше знайомі і друзі Шевченка: Л. Жемчужников, О. Маркович, В. Забіла, М. Гоголь, М. Костомаров, М. Максимович і композитор М. Глінка. У перший приїзд до Качанівки, Шевченко немов перехожий у пустелі до прохолодного джерела, припав устами до краси рідного краю. Розкішний парк та ліси Качанівки були місцями хорошого відпочинку для Т. Г. Шевченка після шумливого Петербургу. Він любив відпочивати під старим дубом. Сучасники поета згадують про ці часи так: «там далеко, в глибині парку, серед струнких берізок стоїть одинокий віковичний дуб. Від величезних гілок його лягають на землю змієвидні тіні, тиша і прохолода кругом. А був час, тут лилися звуки пісні і звучала українська мова. У нічній тиші, освітленій місячним сяйвом, сиділи на траві навколо когось кілька чоловік і слухали його спів. Хто ж він, цей співець? Чия пісня ллється в душу і кого так уважно, з таким благовійним трепетом слухають? Це Тарас Григорович Шевченко. І його пісня прекрасна, і нема їй рівної на всій Україні. Великий поет любив уночі сидіти під цим дубом і збирати навколо себе друзів».

Один з Тарновських, В. В. Тарновський (молодший), на спомин про перебування Т. Г. Шевченка в Качанівці біля згаданого дуба насипав високу могилу, що збереглася і до наших днів. На цьому місці у 1983 році був похований художник і близький друг Т. Г. Шевченка останніх років Григорій Чествахівський.

Звичайно ж, не це було головним у житті Тараса Григоровича в Качанівці. Він привіз Тарновському картину «Катерина», ще ряд своїх робіт. І зрозуміло, обростав матеріалом для літературної і художницької праці, робив замальовки, начерки для майбутніх своїх картин. У Качанівці та довкола неї Тарас Григорович прожив з десятків днів. Дуже часто розмовляв він тут з поетом Віктором Забілою, з яким міцно подружив. Пригадаймо, що Шевченко передав йому через Г. С. Тарновського примірник «Гайдамаків». Звідси, очевидно, Шевченко їздив до Іржавця, щоб побачити уславлену і легендарну козацьку «чудотворну» ікону Іржавецької богоматері. Пізніше він напише вірш «Іржавець», згадає село в містерії «Великий льох», у повісті «Музикант». Є припущення, що саме цього разу їздив Шевченко в село Григорівку, завітав також у Батурина, Пальчики, де мав зустрічі і бесіди з великим українським бджолярем П. І. Прокоповичем. Старожили присеймівських сіл переповідають, що після побачення з Кобзарем Прокопович завів новий вулик, давши йому ймення Шевченка. Про перебування у Григорівці найкрасномовніше говорить сатиричний вірш «П. С.», написаний на Кос-Аралі у другій половині 1848 року і адресований поміщикові-кріпосникові Петру Скоропадському:

І досі нудно, як згадаю
Готический з часами дом;
Село обідране кругом;
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить.

Крім Качанівки, Т. Г. Шевченко бував тоді в Ічні, Парафіївці, Власівці, Петрушивці, Тростянці. На цей час припадає відвідання ним і Батурина, де змальовував руїни палацу Розумовського. Про події в Батурині поет розповідає в поемі-містерії «Великий льох» устами другої душі, а про саме місто Батурина, який займав важливий стратегічний пункт, був столицею Мазепи і 1708 році зруйнований царськими військами, розповідається у російській повісті «Близнецы».

В кінці травня Т. Г. Шевченко їде до Києва. Здавалося б, Чернігівщина залишилася позаду, але не зовсім. У Києві Шевченко знайомиться з нашими земляками, які на все життя стануть його супутниками, побратимами: Пантелеймоном Кулішем, Михайлом Чалим, Олексієм Сенчило-Стефановським та іншими. «Серед цієї благодатної молоді, - писав Куліш,

- з'явився Шевченко з голосним плачем своїм про нещасну долю земляцьку і заспівав перед юнаками:

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?

Пісня ця була для неї воістину кличем воскреслої труби архангела. Якщо коли-небудь говорилося про те, що серце ожило, що очі спалахували, що над чолом людини засяло полум'я, так це було тоді в Києві).

Тарас Григорович на кілька днів заїздить до Кирилівки, зустрічається з рідними і повертається на Пирятинщину та Яготинщину, ближче до землі Чернігівської і 15 січня 1844 року (деякі дослідники вважають роков перебування в с. Линовиці -1843) приїжджає знову на Чернігівщину, в с. Линовицю (тепер Прилуцького району) до свого друга Якова де Бальмена, офіцера. З ним глибоко заприятелює поет. Рід його походив із Шотландії, предки Якова перебралися до Франції і, зрештою, опинилися на службі в російській армії. Ротмістром був на час зустрічі з Шевченком і Яків де Бальмен. Проте він не любив військового життя, мріяв про літературну працю. Він був любитель мистецтва, і це зблизило його з Шевченком. На той час де Бальмен почав переписувати збірник поезій Шевченка польсько-латинським шрифтом та разом з художником Башиловим ілюструвати його.

Цей гарно переписаний і добре ілюстрований «Кобзар» був узятий жандармами в час арешту М. Костомарова і фігурував на допиті в справі Кирило-Мефодієвського товариства. Погляди Якова де Бальмена імпонували Шевченкові. Він дуже поважав його, жартома називаючи Дибайлом. Ще й зараз в Линовиці зберігається камінь, на якому неодноразово відпочивав і розмовляв Шевченко з своїм другом. Його так і називають – «Шевченків камінь».

Яків де Бальмен загинув на Кавказі в 1845 році. Ця подія глибоко вразила поета, і він пише чудову поему «Кавказ», у якій сміливо закликає кавказькі народи об'єднатися на боротьбу з царизмом. Значне місце в поемі відведено Якову де Бальмену, та і вся поема присвячена йому. Шевченко з теплими словами звертається до свого друга:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну...

.....
О дуже мій добрий! друже незабутній!
Живою душею в Україні витай;
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.

22 січня 1844 року з Линовиці Т. Г. Шевченко їде в с. Вейсбахівку (тепер Білорічницю Прилуцького району на Чернігівщині). Там Тарас Григорович разом із Яковом де Бальманом, Віктором і Михайлом Закревськими, іншими друзями гостював у полковника І. Корбе. Саме тут «мочеморди» вирішили провести Тараса до Петербурга. Свідком веселого прощання лишився жартівливий лист товариства до М. Маркевича, складений у Вейсбахівці, під яким стоїть і підпис Шевченка.

На початку лютого 1844 року Т. Г. Шевченко повертається через Москву до Петербурга і проїздом зупиняється знову в Качанівці. Тут він подарував Тарновському одну з своїх копій портрета князя М. Рєпніна.

Ця подорож Т. Г. Шевченка на Україну і перебування його в ряді сіл і міст, в тому числі на Чернігівщині, зміцнили революційні переконання поета. В поміщицьких маєтках він бачив нелюдські страждання покріпаченого люду і сваволю поміщиків, що і відтворив згодом у своїх творах та малюнках.

В Петербурзі Т. Г. Шевченко створює серію чудових офортів, які були видані альбомом під назвою «Живописная Украина». В цю серію малюнків ввійшли: «Судна рада», «Старости», «Казка» («Солдат і Смерть»), «У Києві», «Дари в Чигирині 1649 року».

Зклопотаний розповсюдженням «Живописной Украины» Тарас Григорович написав із Петербурга листа цивільному чернігівському губернаторові П. Гессе з проханням довести до відома земляків про її підготовку і вихід, «позаяк для її якомога кращого видання не вистачає видавцеві власних коштів».

Отже, і в столиці Шевченко жив новою подорожжю на Україну, ретельно готувався до неї. У березні 1845 року він звернувся до ради Академії мистецтв із заявою, в якій просив «удостоїти його звання».

Закінчивши Академію художеств у Петербурзі та одержавши звання неокласного художника, Т. Г. Шевченко знову виїжджає на Україну.

Тарас Григорович Шевченко прибуває в с. Кукуріковщину (тепер Забілівщина, Борзнянського району, на Чернігівщині) до згадуваного вже українського поета Віктора Забіли.

Про В. Забілу Шевченкові розповідав раніш його друг, художник Штернберг, який познайомився з Забілою в масткові Тарновських у Качанівці 1833 року. З того часу між двома українськими поетами зав'язалася сердечна дружба.

В січні 1847 року Т. Г. Шевченко знову відвідав В. Забілу у його хуторі, змалював його портрет, оригінал якого не розшукано. Не забував поет В. Забілу і в далекому засланні. Він хоче налагодити з ним листування, але В. Забіла не міг відповідати Шевченкові, бо царським урядом було категорично заборонено друзям поета-засланця вести з ним будь-яке листування. Дружнє відношення залишилось між ними на все життя. Коли домовину Т. Г. Шевченка перевозили з Петербурга на Україну, В. Забіла був одним з головних організаторів похорон, власними руками носив землю, насипаючи могилу народному співцеві в Каневі.

У другій половині травня 1845 року Т. Г. Шевченко приїжджає в м. Прилуки.

Раніше вважалося, що Кобзар приїздив на Прилуччину тричі, але згодом з'ясувалося, що візитів було п'ять (так стверджує місцевий краєзнавець Анатолій Рижченко). В 1843 та 1844 роках Тарас Григорович бував у Прилуках проїздом, але саме тоді він і познайомився з містом. Шевченко на поштовій станції міняв коней і отримував подорожню. Вулиці, люди, архітектура Прилук - усе це не залишало Тараса Григоровича байдужим. Про побачене він розповів у повісті «Музикант».

Наступна і значно довша зустріч з Прилуками припадає на 1845 рік. Шевченко за завданням Київської археологічної комісії їхав замальовувати історичні та архітектурні пам'ятки і побував не лише у місті над Удаєм, а й у селі Дігтярі, Густинському монастирі. Тоді ж зробив ескізи Спасо-Преображенського собору Прилук. Враження від візиту теж знайшли відображення у повісті «Музикант». Ось яку пораду дав Шевченко: «...відвідувати напівзруйнований монастир Густиню, що по той бік річки Удаю, верстами за три од міста Прилуки. Можу вас запевнити, що каються не будете. Це справдешне Сенклерське абатство».

Добре попрацював Тарас Григорович у Густині. Він виконав три акварельні малюнки однакового розміру: «В Густині. Церква Петра і Павла», «Брама в Густині. Церква св. Миколи», «В Густині. Трапезна церква». Шевченко знав, що в останній похований князь Микола Репнін-Волконський, портрет якого олією він намалював 1843 року в Яготині, батько його подруги і помічниці Варвари Репніної. Він уклонився могилі і пам'яті видатного політичного діяча Росії.

Водночас на малюнках можна помітити і глибоку зажуру поета, викликану недбалістю, нехлюйським ставленням до пам'яток історії. Похилені бані церков, скособочені хрести, повибивані шибки у вікнах. Розкидані будівельні матеріали... Вже тоді реставрували Густиню. Але як? Згадку про Густиню знаходимо також і в повісті «Наймичка». Її героїня Лукія, повертаючись з Києва після говіння і причащення, хотіла відвідати «Густиню, яку саме тоді оновляли». На жаль. Зробити цього їй не вдалося. Мабуть, на краще, бо, як і Шевченко. Вона б побачила там напівруїни.

До речі, згадується в цій же повісті і село Дубовий Гай під Прилуками. Це дає підстави робити припущення, що Тарас Григорович бував і в ньому. Хай навіть проїздом.

Тарас Шевченко уже хотів було покинути Прилуки збирався до Лубен подивитись на архітектуру тамтешнього монастиря, але, оскільки власник с. Дігтярі Петро Галаган у червні мав святкувати свій день народження, поїхав туди.

В 1845 році Прилуки потрапили до альбому малюнків Шевченка. Окрім Спасо-Преображенського собору, там є портрети жителів міста. Наприклад, Михайла Данчича – засідателя суду в корчемних справах.

Пам'ятним став приїзд Кобзаря до Прилук 1846 року. Поет не планував зупинитися там, але обставини внесли свої корективи...

Тарас Григорович направився з Лубен до Ніжина. У Прилуках перепрягли коней. Тому зупинка мала бути короткою. Однак на одній із вулиць загорівся будинок єврейської сім'ї, тож Шевченко заходився допомагати рятувати майно. Підтвердження даного факту знаходимо в О. Афанасія-Чужбинського, який подорожував разом із поетом: «Горіла вбога халупа. Народ збігався, але гасити допомагали здебільшого євреї, бо в халупі жив їхній одновірець. Ми також прибігли на пожежу, і Тарас Григорович кинувся рятувати майно погорільців. Він на рівні з іншими виносив різноманітний мотлох і, коли все закінчилося, виголосив промову до християнського населення, що діяло якось неохоче... Шевченко палким словом докоряв присутнім за байдужість, доводячи, що людина у скрутні й біди, хоч би яку сповідувала віру, стає найближчим братом».

Тарас Шевченко знову завітав до Прилук в 1859 році. На той час Прилуки були типовим повітовим містечком, що налічувало 29 вулиць, 45 провулків і з площі (небруковані). Серед населення переважали купці й міщани. «Я всівся на своїй мізерії, тобто на валізі, й почав малювати прекрасно освітлену вечірнім сонцем кам'яну церкву, досить незграбну. Але оригінальної архітектури, збудовану полковником прилуцьким Гнатом Галаганом, - пише Шевченко у повісті «Музикант».

Ночував тоді Кобзар у повітового вчителя, якого називав своїм Вергілієм. Відомо, що поет відправив із Прилук лист Варфоломію Шевченку. Далі Тарас попрямував до Конотопа.

«Якщо ви, ласкавий читальнику, любите старовину, то раджу вам, коли переїжджатиме через місто Прилуки, спинитися на добу в цьому місті, а коли це трапиться не восени й не зимою, то можна зостатися й на доби...», - ось такі рядки є в повісті «Музикант».

Прилуки завжди шанували і шанують Тараса Шевченка. Про нього насамперед нагадують пам'ятники. У центрі міста в 2007 році було відкрито оригінальний монумент молодому Шевченку-художнику. До речі, це перший в Україні пам'ятник Шевченкові як художнику, а не поету. Одна з вулиць Прилук носить ім'я Кобзаря, на ній встановлено його невеличке погруддя, біля якого шанувальники творчості поета щороку збираються в день його народження... Стежки, якими ходив Тарас Григорович у Прилуках, не заростають.

Тоді ж Шевченко побував у Іванівці (тепер Ічнянський район), Сокиринцях та Дігтярях (тепер Варвинського району на Чернігівщині).

В Сокиринцях Т. Г. Шевченко знайомиться з кобзарем Остапом Вересаєм, з яким і далі підтримує тісний зв'язок.

В народі збереглися перекази про те, що Шевченко подарував Остапові Вересаю «Кобзар» з написом: «Брату Остапу від Тараса Григоровича Шевченка».

Перебування в цих селах, і особливо в Дігтярях, справило на поета глибоке враження. На фоні багатой української природи і розгульного життя панства він бачить всю жадливість кріпосницького гніту. Ці враження і переживання Тарас Григорович яскраво виклав у повісті «Музикант», написаній на фактичних матеріалах з згаданих сіл.

Один із місцевих поміщиків П. Д. Селецький залишив такий спомин про садибу магната Петра Григоровича Галагана в Дігтярях: «Величезний панський будинок з безліччю прислуги, чудовий сад з просторими оранжереями, великий і прекрасний оркестр робили Дігтярі одним з найприємніших маєтків у Малоросії».

Так, грандіозний палац, збудований архітектором П. Дубровским, сад, створений за допомогою вченого-садівника І. Бістерфельда, справляли на відвідувачів колосальне враження.

І все ж у повісті Шевченко, по суті, лише раз згадує дігтярівський сад, та й то у зв'язку з одною деталлю. Пам'ятаєте, головний персонаж Тарас Федорович, скрипаль і віолончеліст уславленого оркестру Галагана, приносить коханій троянду, яку випросив у садівника, що доглядав теплицю в Дігтярях. Власне, у творі зафіксовано відомі на всю округу оранжереї, і це засвідчує, що Шевченко знав їх і, очевидно бачив.

У всіх же інших епізодах повісті Тарас Григорович віддає перевагу Сокиринцям.

У Галаганів – прекрасний оркестр. У його репертуарі твори Росіні, Моцарта, Бетхована, Мендельсона, Шпора, Вебера, Белліні. Перелік майстрів музики можна було б продовжувати. А виконують їхні твори українські кріпаки, серед яких виділяється обдарованістю Тарас Федорович. Прототипом його став, очевидно, придворний музикант Галаганів Артем Наруга. Сплеском незрівняного болю і високого співчуття до поневоленого люду є цей образ талановитого віртуоза. У Артемові Шевченко побачив себе, своє власне життя. Тому з такою любов'ю змальовує тяжкий вибоїстий шлях селянського сина, його прагнення слугувати святому мистецтву.

Шевченко мріяв про щастя, боровся за нього. Скільки гніву вивергав письменник на тих, хто створював перешкоди на шляху до щастя.

«Чим ближче під'їжджали ми до балу, тим сумовитіше й сумовитіше ставало мені, так що я ладен був повернути, як кажуть, голублі назад. Коли я дивився на обірваних селян, що попадались нам назустріч, цей бал уявлявся мені якоюсь нелюдською розвагою» - це лише один штрих до душевного портрета автора під час перебування у Дігтярях і Сокиринцях.

Ось тут би й хотілося ще раз сказати про рухливу багатогранність душі, в тому числі й шевченкової. Кріпак, він ненавидів панство, часто демонстрував до нього свою відверту неприязнь. Але ж водночас Тарас Григорович саме серед імущих верств шукав собі заробітку, малював портрети, пейзажі, щоб одержати гроші, і викупити родичів з кріпацького ярма. Така діалектика життя. І вона проявилася зайвий раз у листі Шевченка до власника Сокиринського маєтку Григорія Павловича Галагана від 27 травня 1858 року:

«Друже мій єдиний! Може, заблукає в Сокиринці оцей добрий чоловік і маляр дотепний, то ти, друже мій, богу милий, ласкаво привітай його. Воно розумне, добре і любить наш народ, нашу країну. А зовуть його Іван Іванович Соколов. Цілую тебе тричі і твою пані, і твого малого Павлуся... Оставайся здоров, нехай тобі бог помога на все добре. Згадує інколи щирого твого Т. Шевченка.»

І нині чарують красою величний Сокиринський палац, розкішний гай, озеро, ротонда. Все це бачив Кобзар. А на увічнення пам'яті про нього люди назвали один із найкращих ярів на садибі – Шевченковим.

Багато славних місць України відвідав Шевченко після від'їзду з Дігтярів та Сокиринців. Побував у Ромнах та славнозвісному Іллінському ярмарку, у веселому Подолі в Родзянків, у Переяславі та навколишніх селах В'юнищі, Андрушах, Трахтемирові і Потоках. Найпам'ятніше – зустріч з рідними в Кирилівці та Зеленій Діброві. А потім – Чигирин, Миргород. Лубни та безліч менших населених пунктів краю. Став цей час для нього добою творчого вибуху. Погляньте лишень, які шедеври створив! «Єретик», «Сліпий», «Наймичка», «Кавказ», «І мертвим і живим...», «Холодний яр», «Псалми Давидові», «Маленькій Мар'яні», «Три літа». Став цей час для нього і порою тяжких випробувань. Наприкінці грудня 1845 року Тарас Григорович дуже захворів. Його друг, лікар А. Козачковський, залучивши на допомогу всіх фахівців округи, зробив неможливе, поставивши Кобзаря на ноги. Саме в період нещадного двобою з хворобою Шевченко написав безсмертний «Заповіт».

Після цих виснажливих перипетій на початку 1846 року з'явився Тарас Григорович на Чернігівщині. Був він блідий, схудлий, у чорній оксамитовій шапочці, яка прикривала поголену після пропасниці голову. Супроводжував його у поїзді за завданням Археографічної комісії письменник і етнограф Олександр Афанась'єв-Чужбинський. Його спогади і є головним джерелом про перебування Кобзаря на нашій землі.

Отже, у другій половині лютого Шевченко з Чужбинським виїхали до Ніжина. Слідкуючи за цим шляхом, можна гадати, що тоді Т. Г. Шевченко проїздив села: Товкачівку, М.-Дівицю, Монастирище, де, мабуть, перепрягали коней, бо там була поштова станція, Велику дорогу, Талалаїву та Хвилівку і 17 лютого прибули до Ніжина, де їх зустріли з великою пошаною та захопленням.

Олександр Соколов, випускник тутешнього ліцею, розповідав Тарасові про те, де побувають, що побачать у першу чергу. Бо Ніжин – колишнє полкове місто – напрочуд розмаїтий і цікавий. І живуть там не лише українці, а й росіяни, греки, ассирійці. Та й розмірами Ніжин тоді перевершував губернський центр майже втричі.

Оселилися Шевченко і Афанасьєв-Чужбинський у найкращому тоді готелі з гумористичною назвою «Не минай». Олександр Степанович згадував пізніше, що «Не минай»

означало не проїжджай або не проходи мимо: «Хитра назва! Втім, треба й те сказати. Що для повітового міста і цей готель гарний: номери пристойні, хоча меблі не зовсім зручні, а страви подають досить смачні». Поряд з готелем стояла й кондитерська з такою ж назвою. Тарас Григорович згадує її у повісті «Близнята».

Нерідко, описуючи Ніжин тих років, автори захоплюються змалюванням багнюк, калюж, бруду. Це було. Але було там і інше.: «Професори читали в ліцеї захоплююче цікаві лекції... Навряд щоб у тогочасній Росії існував інший повітовий закутень, де б так дак виявлялися ознаки вищого інтелектуального життя...». Отже, в Ніжині Т. Г. Шевченка перш за все цікавив знаменитий ліцей, збудований князем Безбородьком. Шевченко у російській повісті «Княгиня» підкреслює, що цей ліцей давав добрі знання та хороше виховання.

Крім того, в Ніжині тоді саме жив і працював Іван Максимович Сошенко, який відіграв велику роль у долі поета. Він перший, зустрівши Тараса Григоровича в Петербурзі в Літньому саду за малюванням, познайомив його з художником К. Брюлловим, поетом В. Жуковським, Є. Гребінкою та іншими і приймав саму активну участь у викупі Шевченка з кріпацтва. Своєму покровителю і другу Сошенку Тарас Григорович був вдячний протягом усього життя. Тому-то в перший день приїзду до Ніжина Шевченко поспішає зустрітися з своїм незабутнім і щирим товаришем Іваном Максимовичем. Та прихильники революційної творчості Шевченка, яких було вже багато у Ніжині на той час, не давали можливості поетові не тільки наговоритися з Сошенком, а й відпочити після подорожі.

Як свідчать біографи та дослідники спадщини Кобзаря, двері кімнати, у якій зупинився Т. Г. Шевченко, ні на хвилину не зачинялися, бо ніжинці весь час переривали теплу розмову близьких друзів. Серед відвідувачів особливо багато було студентів. Між ними був і майбутній російський поет, перекладач та видавець творів Т. Г. Шевченка Микола Васильович Гербель, що на той час навчався на останньому курсі Ніжинського ліцею. На згадку про зустріч Т. Г. Шевченко записав до альбома М. ГерBELя уривок з свого вірша. «Гоголю»:

За думою дума роєм вилітає;
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо, тихесенько плаче
У самому серці – може й бог не бачить.

Альбом з цими рядками зберігається у відділі рукописів і рідкісних книг Державної публічної бібліотеки імені М. Салтикова-Щедріна в Санкт-Петербурзі, де пізніше жив і працював Микола Васильович Гербель. До речі, він став активним перекладачем і палким популяризатором творчості великого Кобзаря в Росії. 1860 року Гербель за своєю редакцією видав «Кобзарь» Тараса Шевченка в перекладі російських поетів». До кінця життя Микола Васильович ще двічі друкував доповнений і доопрацьований «Кобзарь». Особисто він переклав 18 творів Шевченка, серед яких поема «Гайдамаки».

Крім квартири Сошенка, в м. Ніжині Шевченко відвідав ще «собрание», тобто дворянський клуб, котрий знаходився на теперішній вулиці ім. М. В. Гоголя. Про це розповідає у спогадах О. Чужбинський: «В четверг мы отправились в собрание. Тут случилось маленькое происшествие. Кто-то из начальствующих лиц не хотел было впустить Шевченко на том основании, что последний был в бархатной шапочке, но щекотливому сему мужу объявили, что Тарас Григорьевич, в каком бы ни был костюме, сделал честь своим посещением. Тот много смеялся этому приключению».

Ніжинські дні скрашувалися зустрічами з різними людьми, в тому числі з красунею Марією Задорожною, «Мері», яку кохав М. І. Глінка. Вона вийшла заміж і жила тоді в Ніжині, де її чоловік Кржисевич, був поліцейським. Віриться, Ніжин полюбився Шевченкові, бо згадує він про нього в повістях: «Княгиня», «Музикант», «Капітанша», «Близнята», а також у передмові до нездійсненого видання Кобзаря та в листі до Варфоломія Шевченка у зв'язку із знайомством з Ликерою Полусмак, на якій мав намір одружитися.

Тоді ж Тарас Григорович відвідав і село Липів-Ріг, що за 5 км. від м. Ніжина. Та й не раз за своє життя побував він у цьому селі. Тут жила Ликерія Іванівна Полусмак, з якою Тарас Григорович хотів одружитись, але, як він сам казав у листі до В. Шевченка, «непобравшись розійшовся».

На дубі під яким відпочивав Т. Г. Шевченко під час перебування в селі, закріплена меморіальна дошка.

Тарас Григорович був глибоко нещасним у особистому житті, не вдалося йому одружитися. Пекуча мрія Кобзаря про дружину, дітей, про родинне щастя залишилася маревом, яке весь час манило-кликало його і зникло в каламутному вирі життя.

Але ми погрішили б проти істини, якби сказали, що Шевченко не зазнав радості кохання. Кохав він, кохали його. Все це було, зокрема, щиро кохав нашу землячку, бо хотів домашнього затишку – і шукав собі пару («обов'язково хотів одружитися з простою селянкою: щоб була сирота, наймичка і кріпачка»).

Кобзареве оточення всіляко відвертало Шевченка від обранці його серця – липорізької дівчини-сироти, кріпачки панів Макарових Ликерії Полусмак. Саме їй поет так ніжно адресував свої почуття:

Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста.
Не ймуть нам віри без попа
Раби, невольники недужі!...
Моя ти любо! Усміхнись,
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені....

Де й коли приглянулася дівчина Кобзареві, єдиної думки ще нема: існує близько десятка версій. Ніжинський дослідник Г. Неділько в нарисі про перебування Шевченка на Чернігівщині датує цей факт 1859 роком. Він пише: «У Петербурзі 1859 року Шевченко познайомився із покоївкою В. Я. Карташевської - Ликерією...» Якщо припустити, що автор виходив із спогадів тієї ж В. Карташевської, то ця версія, здається не позбавлена істини. Прочитуюмо: «На його біду, - згадує Карташевська, - у 59 - му році татап приїхала до мене й привезла з собою Ликеру». Отже, названо рік приїзду новенької служниці в Петербург. Мемуаристка продовжує: «Вона йому (Шевченкові) дуже сподобалась».

Окремо варто зупинитися й на тому, що являла собою ця Тарасова наречена. Сьогодні, як і раніше, пишуть про неї приблизно так: ледача, корислива, неохайна; «була ласа до парубків, побоювалась вийти заміж за «старого і лисого». І це без урахування всіх тих обставин, в яких дівчина опинилася.

Згідно з метричним записом, Ликерія Іванівна Полусмак, (за метричною книгою Полосмак) народилася 16 травня 1842 року. Як зазначено в цьому документі, батьки Ликерії були селянами поміщика Макарова.

Сімейне становище Полусмаків легким не було. Батька Ликери не стало в 1847 році, матері - в 1848-му. Рано пізнавши сирітську долю, малолітня Ликера гірко поневірялася. А коли підросла, взяли її в поміщицький дім.

У Петербурзі в Карташевської (Макарової) на її вечорах Шевченко після заслання бував постійно. Із Варварою Карташевською він познайомився задовго до появи Ликери.

І ось на Малій Московській, 4 в її гостинному домі з'явилася новенька служниця. За спогадом І Тургенева, це була «дівчина, малоросіянка...; створіння молоде, свіже, трохи грубувате, не дуже гарне, але по-своєму привабливе, з чудовими білявими косами і тією чи то гордовитою, чи то спокійною поставою, яка властива її племені».

Середнього зросту, кругловида, трохи веснянкувата, кароока, дівчина викликала симпатію. Карташевські, та й сам М. Макаров чи не в першу чергу милуючись вродою сироти, не шкодували грошей, щоб одягти її в дороге українське вбрання. Господарі, певно, вбачали в Ликері не що інше, як гарну іграшку для гостей.

Ликера, за її словами, «ні з ким з тих панів не балакала, бо не мала права». А коли Карташевські поїхали за кордон і дівчину залишили в прислугу рідним борзнянським сестрам Надії Забілі та Олександрі Куліш, про дороге вбрання не було вже й мови. «Я тоді жила в Стрельні з Кулішихою, - згадувала Ликера. – і було мені дуже погано...»

Щоб відвернути одруження, панське оточення вдалося до наклепницьких вигадок. Особливо рішуче ополчилася рідна сестра Олександри Куліш Надія Забіла. Покинута своїм чоловіком, що закохався в Марію Маркович, Олександра Куліш підсипала перцю й собі. У

розмові з поетом більше говорила поганого про Ликеру, ніж хорошого, а в розмові з Ликерою обливала брудом поета. Шевченко їх не слухав. «Гутешні земляки наші (а надто панночки), як почули, що мені Бог таке добро посилає, то ще трошки подурнішали. Гвалтом голосять: не до пари, не до пари, - а я добре знаю, що до пари», - писав він брату Варфоломію. Тим часом, познайомившись із Ликерою ближче, поет 27 липня 1860 року (за старим стилем) запропонував їй вийти за нього заміж.

30 липня надіслав М. Макарову за кордон листа з проханням дозволити його кріпачці одружитися з ним. 5 серпня написав вірш «Ликері» («Моя ти любо! Мій ти друже!...»). 22 серпня про свій намір створити сім'ю повідомив брата Варфоломія. Як бачимо, енергійно готувався до нового життя.

Макарови відпустили Ликеру на волю. А Шевченко далі дбає про свою обраницю: купує дещо на посаг; допомагає, щоб швидше видужала після простуди. Малює її портрет. 6 вересня Шевченко повідомив М. Макарова, що Ликеру він перевів на квартиру. Проте поетові не щастить в одруженні. 17 вересня, за його словами, він «з своєю молодою, не побравшись, розійшовся» Хто правий? Хто винуватий?

Мабуть, відгуком на цю подію і став вірш Кобзаря:

Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався;
Та недосвіт перед світом
В садочок укрався,
Потоптав веселі квіти,
Побив... поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

В образі ранкового морозу – недосвіта – Тарас Григорович утілює, певно, гірку свою долю, самого себе. Отож, він не звинувачував у власній трагедії всіх і вся, суспільство, кріпацтво, як це прийнято було говорити, а приписував це якимось вищим силам, року. Цим викликані і спокійний тон вірша, елегійний сум, якась приреченість.

Оця доброта, сердечність Шевченка деякий час після розриву ще живила його, і він присвячує Ликері ще один свій шедевр:

Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насаджу.
Посиджу я і походжу
В своїй маленькій благодаті,
Та в одині, самотині
В садочку буду спочивати,
Присняться діточки мені,
Веселя присниться мати,
Давнеколишній та ясний
Присниться сон мені!.. І ти!..
Ні, я не буду спочивати,
Бо йти приснишся. І в малий
Райочок мій спід тиха-тиха
Підкрадешся, наробиш лиха...
Запалиш рай мій самотний.

Дослідник П. Зайцев пише: «Ні про один з інших моментів Шевченкового життя не збереглося стільки матеріалів, скільки про цей трагічний епізод. А проте в усьому цьому багатющому «архівному фонді» стільки неясного, заплутаного, суперечливого та загадкового, що критично розібратися в ньому і вилучити всю правду до кінця не лише важко, а в деяких окремих моментах просто неможливо.

Сьогоднішні опоненти часто роблять досить серйозні, а то й відверто провокаційні закиди. Ликера, мовляв, не була ідеалом. А Шевченко? Адже Ликера була від нього молодша майже на 28 років. Чи правомірна така пожертва своєю юністю?

- Ні, - кажуть одні. – Ликера вчинила неправильно що такій людині спочатку згоду на шлюб дала, а потім відмовила. Їй не можна вибачити цього. Вона зрадила.

- Геній генієм, слава славою, а молодим – молоде, - кажуть інші. Де золота середина в цій драматичній історії? Де істина?

Отримавши звістку про смерть Т. Г. Шевченка, у відчаї Ликера кинулася в Неву. Її врятували. Опинилася в лікарні – майже на чотири місяці.

- Із Петербурга переїхала в Царське Село. Вийшла заміж за перукаря Яковлева, але не знайшла собі втіхи. Найповніші відомості про Ликерину долю збрала й подала канівський науковець З. Тарахан-Береза.

Отримавши волю нещаслива Тарасова наречена трудилася все життя. Здебільшого знали її як швачку. Отже, не була тим ледащом, як про неї говорили «щирі» землячки. Не була нечепурою – мала пристойний «напівінтелігентний» вигляд. Не належала до розпусниць. Та й чи могла липорізька поміщиця привезти в подарунок дочці зовсім нікчемну служницю?

Звідсі й висновок, якого дійшла Тарахан-Береза на підставі численних народних свідчень «... те, що сказав народ про Шевченкову наречену, діаметрально протилежне тому, що сказало про неї поетове оточення.»

На могилу Шевченка Ликерія спочатку навідувалася, а потім назавжди переїхала у Канев.

До старості не втрачала привабливості. У Каневі її відвідували такі діячі культури, як Г. Затиркевич, Л. Ліницька, Тарасів правнук по сестрі Катерині Д. Красицький та ін., до самої смерті опікувалася нею Л. Старицька. Зустрічі з цими людьми збагачували її духовно, розкривали їй очі на поета.

У Каневі Ликера своєї власної оселі не мала, часто переселялася. Віку доживала в Канівській богадільні. Там 4(17) лютого 1917 року й зупинилося її серце. Дещо з її речей зберегли канівські люди. Зокрема, вишитий нею рушник, який небіжчиця готувала Тарасові. Цей рушник є в Канівському музеї.

В ніч на 24 лютого 1846 року Т. Г. Шевченко разом з О. Чужбинським виїжджає до міста Чернігова. Лютий 1846-го видався туманним і сльотавим. Димчаті хмари безутаву хлюпали нудним, одноманітним дощем. Дороги так порозквашувало, що коні ледве витягували копита з грузьких баюр.

Можна гадати, що їхали вони трактом через село Вертіївку, Титівку, Дрімайлівку, Вересоч, Жуківку, Куликівку та Количівку. Шлях тягнувся неймовірно довго. Але це не дратувало подорожніх: після численних зустрічей у Ніжині, а надто після завершального балу, який закінчився вдосвіта, вони міцно спали. В Чернігові подорожні зупинилися в готелі «Царград». В свій час тут зупинявся і О. С.Пушкін. До Великої Вітчизняної війни на цьому будинку були прикріплені меморіальні дошки про перебування тут О. С. Пушкіна та Т. Г. Шевченка, але тепер цього будинку нема, він зруйнований в час бомбардування Чернігова фашистськими загарбниками.

«Нам дуже цікаво було увійти то товариства, де не сподівалися побачити жодної знайомої душі, - згадував Афанасьєв-Чужбинський, - а Тараса особливо цікавило: чи не причепиться хто-небудь до нього через шапочку. Та ніхто не причепився, а я несподівано зустрів двох давніх приятелів, і швидко звістка про Шевченка розійшлася по залу. Але Тарас Григорович, познайомившись з кількома своїми шанувальниками, незабаром поїхав, і вони десь довго проводжали масляну».

Т. Г. Шевченко разом з О. Чужбинським відвідує «благородное собрание», приміщення якого було на Валу. О. Чужбинський у спогадах зазначає, що в перші дні їх приїзду в «собрании» відбувся пишний бал на честь Т. Г. Шевченка. Наступного дня Шевченко та Афанасьєв-Чужбинський обмінялися враженнями. Бо повернулися в різний час. Олександр Степанович прокинувся першим, напився чаю і взявся описувати у віршах бал у Будинку дворянського зібрання. Він оспівав дзвінками римами усіх осіб прекрасної статі, яких побачив на балу, давши їм назви квітів і рослин. Шевченко, прокинувшись і послухавши вірші, попросив сусіда ще раз прочитати їх: дуже вже вони йому сподобались. Потім сів за стіл і зробив ілюстрації олівцем до кожного вірша, прагнучи уяскравити і доповнити словесні портрети чернігівських пань. Афанасьєву-Чужбинському припали до вподоби ілюстрації Тараса Григоровича, особливо капуста, півонія, морква та ще кілька. Шевченко теж піддався азарту.

«Ось знаєш що, - сказав він, - ось перепиши лишень начисто і zostав мені більше місця – я гарненько ілюструю.»

До обіду тексти та ілюстрації були готові. Аркуші лежали на столі в готелі разом з іншими паперами. Один з гостей Шевченка взяв малюнок і почав читати вірш, а далі попросив цей аркуш, щоб показати його своїй дружині, обіцяючи більш нікому не показувати і через півгодини повернути поетові. Та коли настирливий гість пішов, Шевченко сказав, що він не лише одній тільки жінці покаже цього аркуша.

Дійсно, малюнок був повернутий тільки наступного дня, побувавши у кількох родинах, які пізнали себе в карикатурі. У спогадах Олександр степанович говорить. Що вони ходили в Чернігові по руках, що деякі дамочки копили губи і дулися на приїжджих митців за карикатурне їх зображення, а деякі виявляли гідну подиву толерантність і дуже тепло приймали гостей у свої оселях.

Про час перебування в Чернігові та життя в готелі Т. Шевченко детально розповідає у своєму «Щоденнику». У записі в «Щоденнику» від 2 липня 1857 року Шевченко згадує стареньку Дорохову, вдову відомого генерала, героя війни 1812 року. Він безперечно, познайомився з Євдокією Дороховою (уродженою Протасовою). І не лише з нею, а з її донькою та чоловіком доньки цивільним губернатором П. І. Гессе. Пригадайте, Шевченко писав йому клопотання про поширення «Живописной Украины». До речі, Гессе передплатив видання й сам, надіславши до канцелярії генерал-губернатора 3 карбованці сріблом. Певна річ, це не означало, що він полюбив Шевченка і Україну. Проте мав змогу вести мову і про «Живописну Украину», і про інші справи без докорів совісті. Тарас Григорович знав справжню суть Гессе. Вірний служака двора, активіст придушення декабристського повстання, кар'єрист, Павло Іванович твердо проводив царську лінію на Чернігівщині. Зустрічався Шевченко і з губернаторським предводителем дворянства, статським радником у званні камергера Василем Миколайовичем Ладомирським. Ця людина конкретно сприяла розповсюдженню «Живописной Украины». Ладомирський особисто «повідомив повітових предводителів дворянства щодо запрошення дворянства до передплати періодичного видання п. Шевченка».

В Чернігові Шевченко прожив увесь березень, детально вивчав, малював та описував старовинні архітектурні та історичні пам'ятники міста.

Про виконання завдань Археографічної комісії в Чернігові найкраще свідчать нотатки Т. Г. Шевченка. «В цитаделі древньої фортеці лежать три великих фортечних гармати, досить грубої роботи, без прикрас і написів, – читаємо в них, - до якого часу вони належать – невідомо, такі ж гармати є і в Городні». Це перший запис в «Археографічних нотатках». Другий запис, що стосується Спасо-Преображенського собору, показує, що Шевченко поринає в глибинні пласти історії Чернігова, цікавиться багатьма деталями й фактами, які вражають і сьогодні.

Привернула увагу Кобзаря і розповідь чернігівців про те, що при копанні фундаменту для дзвіниці, за кілька кроків від Спаського храму, було знайдено два срібних ідоли, з яких гетьман І. Мазепа звелів виготовити царські врата для Борисоглібського собору. Він додає благородну рисочку до портрета І. С. Мазепи, ставлення до якого Т. Г. Шевченка було неоднозначним. Ім'я Мазепи знаходимо і в інших записах Кобзаря: «Троїцький монастир (поза містом) благословенням Лазаря Барановича споруджений гетьманом Мазепою. В архиєренській ризниці зберігається багато рідкісного начиння, та, на жаль, без написів, серед цікавих речей: ковчег – дар Мазепи, - в якому зберігається рука святого Онуфрія». Згадується також і чаша-келих, подарована Мазепою церкві Святої Богородиці в Мохнатині.

Інтереси Шевченка в Чернігові сягали сивої давнини і перекладалися на епоху в якій він жив і творив. Схиляв голову Тарас Григорович перед одним із найдавніших чернігівських курганів Чорна могила.

Уклонився Тарас Григорович і прахові Лазаря Барановича, Феодосія Углицького, пам'яті святого Антонія, хороброго полковника Полуботка.

Зрозуміло, що Шевченко не лише вивчав історію пам'яток, милувався ними, а й усі замалював. Шкода, що до наших днів дійшов тільки один малюнок – «Потир із церкви села Мохнатин».

Не збереглися і портрети, які в ці дні зробив Тарас Григорович у Чернігові, зокрема, портрет О. С. Афанасьєва-Чубинського.

Влітку 1846 року Т. Г. Шевченко прибуває в село Марківці (тепер Бобровицького району) до Катериничів, з якими був близько знайомий.

Що ж то за родина була – Катериничі? Давня, заможна. П. Жур цитує документ: «Марківці належали старшому з трьох братів Петрові Андрійовичу. Йому ж належали маєтки у сусідніх селах Рудківці і Гарбузині. Довкруг – болота, діброви... Плоску заболочену рівнину біля села дещо урізноманітнювали дві високі могили – Камкова і Гостра, що могли привернути увагу поета, який збирав про них відомості для археографічної комісії». Відомо, що П. А. Катеринич навчався в Ніжинській гімназії вищих наук разом із Яковом де Бальменом.

Приїхавши до Марківців, Шевченко поринув у роботу. Йому створили всі умови. Мешкав у невеликому флігелі, де митцеві ніхто не заважав.

Тут він малює аквареллю ряд портретів членів родини Катериничів. На кожному з них поставлена дата виконання та власноручний підпис Шевченка. З літературних джерел відомо, що в цей час Шевченко також виконав ще три портрети родичів Катериничів, але вони не відшукані. Тоді ж виконано аквареллю і портрет О. Афендик, матері Катеринич Т. Г.

Свято зберігається серед населення пам'ять про перебування Шевченка в селі Марківцях. Ще й зараз тут пригадують розповіді людей, які особисто зустрічалися і розмовляли з великим Кобзарем. З тих часів зберігся будинок, в якому жив Тарас Григорович, збереглися і могутні дерева саду, під якими ходив великий Кобзар, і ставок, над яким так любив сидіти і мріяти Тарас, і старезний дуб у «Чайці», під яким відпочивав поет.

9 січня 1847 року Шевченко разом із М. Гулаком, щедро і багатогранно обдарованою людиною, членом Кирило-Мефодієвського товариства, вирушив у дорогу. Микола Іванович їхав на роботу до Петербурга. Тарас Григорович – на гостини до Борзни.

Раніше підкреслювалося: Шевченко поспішав насамперед до Забіли, тому й провів чимало часу саме з ним. Не будемо цього відкидати повністю. Тарас Григорович любив Віктора Михайловича, щиро його поважав і цінував.

Але те, що вже 10 січня він із Кулішем, який бував тут, написав О. М. Бодянському до Москви рекомендаційного листа для Гулака засвідчує: Шевченко приїхав усе ж на весілля до Куліша, яке мало відбутись через два тижні.

Тарас Григорович і до цього бував у Борзни. Вона майже не змінилася. Такі ж хати під солом'яним дахом, така ж бідність. Та хто сказав, що лише пишністю і багатством вимірюється життя? Шевченкові близьким і рідним був український дух борзенців, їх любов до слова і пісні, плекання ними народних звичаїв та обрядів.

Маючи в запасі немало часу, Шевченко міг відвести душу в Забіли. Поет, бандурист, співак, Віктор Миколайович посідає помітне місце серед культурних і освічених людей своєї доби. Зрозуміло, П. Куліш трохи перебільшував захоплення забіли чаркою і картами. Але такий гріх за барзенцем водився. На це були причини. Віктор Миколайович виявився однолюбом: покохавши Любов Миколаївну Білозерську, сестру Ганни Барвінок, усе життя думав і мріяв тільки про неї. Вона теж кохала поета. Але батько, жорстокий і бездушний у ставленні до них, віддав доньку силоміць за поміщика-багатія. Віктор забіла носив цю рану в серці, вона не гоїлася. І чи має будь-хто право засуджувати його поведінку?

Можливо, оця трагедія і ріднила Забілу з Тарасом Григоровичем? Можливо, вона й зробила їх «братами»? Безумовно, так. Але не меншу роль у пошані Шевченка до Забіли зіграв поетичний талант останнього.

Отже, Шевченко гостював у забіли на хуторі Кукуріківщина, або Забілівщина.

Познайомився Кобзар у Борзни і з Миколою Даниловичем Білозерським, заможним поміщиком, старим холостяком. Він навчався в Харківському університеті і користувався авторитетом освіченої людини. Мешкав, як і Забіла, на хуторі. Звався хутір Миколаєвом. У ньому було не більше шести дворів і близько 40 селян. Але, ясно, це лише маленька частка багатства пана. Згодом Шевченко згадає Миколу Даниловича у своєму «Щоденнику»: «Этот філантроп-помещик так оголил своих крестьян, что они сложили про него песню, которая кончается так:

А в нашого Білозера

Сива кобила,
Бодай же його побила
Лихая година.
А в нашого білозера
Червона хустка,
Ой не одна в селі хата
Осталася пустка».

Справді, Микола Данилович натягував на себе машкару освіченого людинолюба, гуманіста, патріота. Він пишався тим, що листувався з самим М. В. Гоголем, зустрічався з Н. В. Кукульником, В. І. Штеренбергом, А. М. Мокрицьким та іншими. А тут ще знайомство з Шевченком. Ганна барвінок розповідала, що перша їхня зустріч відбулася без слів, вони обмінялися лише потисками рук, бо Білозерський побоювався Тараса. Він сидів серед гостей, що просили Шевченка заспівати. Але той, неначе на зло, не хотів цього робити. «...І коли ми вже зовсім перестали ждати, раптом заспівав козацьку пісню «Ой Морозе, Морозенку! Ой ти. Славний козаче! За тобою Морозенку, вся Україна плаче». Здається, він ніколи не співав так гарно. Пісня його лунала в залі. Як бувало, в степу. Він закінчив, і тут сталось неждане й нечуване. Микола данилович швидко зійшов з місця, кинувся до Шевченка, обійняв його і заридав на грудях. Шевченко ледве зміг його заспокоїти».

Була це гра чи стався вибух причаєного щирого почуття? А може, і те, й інше. Та як би там не було, Шевченко подарував Білозерському відвідини Миколаєва.

Залишилися сліди Тараса Григоровича і на хуторі Сороки, поблизу Забілівщини. Він кілька разів приїздив сюди на запрошення поміщиків Сребдольських для змалювання членів їхньої родини. За свідченням того ж М. Д. Білозерського Тарас Григорович виконав два портрети Юлії Григорівни Сребдобольської. До нас дійшов один, зроблений олівцем.

Найбільше спогадів залишилося про зв'язки Шевченка з родиною його друга, кириломефодіївця, пізніше редактора часопису «Основа» Василя Михайловича Білозерського. Це була велика сім'я: шість синів і три дочки. Майже всі вони увійшли в історію культури й визвольного руху. Найстарший Олімпій заарештовувався за зв'язки з Герценом та Огарьовим. Олександр проходив у справі «Землі і волі». Василь, як згадувалося, - один з організаторів Кирило-Мефодіївського товариства. Батько їхній, хоч і вихвалявся поклонінням Вольтеру, був крутий і жорстокий. Мати ж – Мотрона Василівна – відзначалася доброю душею, закоханістю в українську пісню, в рідний край. Саме вона по-справжньому оцінила Шевченка. Микола, її син, писав: «Мою матір особливо чарував Шевченко своїм співом». Серед улюблених пісень Тараса він називає «Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірня!», «У Києві на ринку п'ють чумаки горілку», «Ой горе, горе, який я вдався», «Де ж ти, доню, барилася?». Цих пісень він навчав і сестер Білозерських, і Мотрону Василівну.

Від її імені одержав назву відомий нині хутір Мотронівка. Там був будинок і нареченої Куліша - Олександрини Михайлівни Білозерської. А вінчались молоді у Вознесенській церкві села Оленівки, що за півтора кілометри від Мотронівки. Всі відомі мені джерела засвідчують, що вінчання відбулося 22 січня 1847 року (крім Петра Жура, який стверджує дату – 24 січня).

«Найдорожчим гостем у мене був Шевченко, який тримав і вінець мій при вінчанні», - писав Куліш після весілля. Весілля П. Куліша починалося в селі Оленівці і закінчувалося в Мотронівці. Тут Т. Г. Шевченко співав свої улюблені пісні: «Ой, зійди, зійди, зіронько», «У Києві на риночку», «Ой горе, горе, який я вдався», «Де ж ти доню, забарилася» тощо. Ці пісні з уст Шевченка М. Білозерський записав до свого родинного альбома.

Із століття в століття, з покоління в покоління передавалися на Борзнянщині перекази про перебування Тараса Шевченка на весіллі Куліша в Мотронівці.

Зрозуміло, що перебування Шевченка в такому високому весільному ранзі означало, що він був у дуже дружніх стосунках із Кулішем. Спробуймо зрозуміти, що поєднало ці палкі серця і як розвивалися стосунки між ними аж до смерті Шевченка 1861 року.

Ми не знаємо за яких обставин познайомився Шевченко з Кулішем, але сталося це в «одну из отлучок из академии», як припускає один з біографів поета Олександр Кониський, 1843 року в Києві, де вчителював Куліш. Напевне вже тоді дві творчі натури виявили спільні інтереси, погляди, уподобання, тому зав'язалося листування. Та повторна зустріч сталася аж 1845 року після чергового приїзду Шевченка в Київ, коли поет познайомився з друзями

Куліша, передовою інтелігенцією, що горіла бажанням культурно служити своєму народові. Тож постать Шевченка, уже тоді овіяна славою поета й художника, дуже підходила оточенню Куліша допомагати провадити справу щодо визволення народу з кріпацтва, просвітництва тощо. Та й сам Шевченко волів залишитись у Києві, тож нові друзі допомогли йому прилаштуватись художником Археографічної комісії.

Приблизно в той час серед прогресивної молоді утворюється Кирило-Мефодієвське братство. Однак оскільки фіксованого членства в ньому не було, то серед дослідників і досі нема одностайної думки щодо участі в ньому Куліша й Шевченка. Та як найбільш помітні постаті в літературному, культурно-просвітницькому процесі вони потерпіли найпершими. Куліш отримав три роки заслання, Шевченко мучився десять років у солдатчині.

Але це буде пізніше. Спершу ж Куліш попрацює в Петербурзі, де йому відкриваються блискучі наукові перспективи, потім повертається в Київ і застане Шевченка в розквіті літературного таланту вже не Кобзарем, як зазначає О. Кониський, а національним Пророком, потім, по дорозі за кордон заїде в Мотронівку свататись, де в нього й бояринуватиме Шевченко.

Як бачимо, Тараса приведе на хутір не просто людська дружба з Пантелеймоном, а спільні ідеї, погляди, устремління, які їх і здружили.

Але як же складуться їхні взаємини потім? Наскільки дозволяють судити доступні нам відомості, зв'язків вони не пориватимуть ніколи. Навіть у найважчі часи. Так, Куліш надсилатиме Кобзарю книжки зі столиці в Нижній Новгород, де Шевченко після заслання чекатиме дозволу повернутись у Петербург, підтримуватиме, радитиме не поспішати з публікацією малозначущих творів, бо «ждуть від тебе земляки речей великих, а після вже й малими до них обізвешся». «Нехай не виходить [твоя муза] між люди розхристаною і простоволосою..., а явиться гарною дівчиною..., щоб з дочки знати було й батька»...

Така вимогливість Куліша до товаришевої творчості проявлялась не раз. Суворий критик, він часто був і редактором, підправляючи наспіх написані рядки.

Та не дивлячись на це, ідейної єдності між ними не було. Це яскраво виявилось при розгромі царатом Кирило-Мефодієвського товариства і особливо в останні роки життя поета. Так, перебуваючи в Нижньому Новгороді, 5 грудня 1857 року Т. Г. Шевченко писав до Куліша: «...якби й ти ... забіг за ним (Щепкіним) в Москву та в купочці і прилетіли б до мене». Та на ці щирі й сердечні запросини Куліш, ухилиючись, відповів: «Не подобає мені, друже мій Тарасе, їздити на розмову з тобою, бо про тебе побиваються, як би тебе залучити до столиці; як же піде слава, що вже й тепер до тебе збираються земляки... то, гляди, й попусується твоє діло в велих панів. Я ж, собі на лихо, чоловік у громаді замітний, то зараз усі й дознаються, що поїхав за сім миль киселю їсти... Так не жди мене і не пеняй на мене».

Подобалось це Шевченку чи ні, та після заслання Куліш проявляв обережність і ішого характеру. Поки друзі клопоталися про амністію Шевченку, Куліш опублікував у своїх «Записках о Южной Руси» його «Наймичку» без зазначення автора, нібито як знайдену в альбомі якоїсь хутірської панночки. Щоб саме прізвисько Шевченка не зашкодило майбутньому помилуванню. Турблта, як бачимо, цілком благородна.

Та вмів Куліш бути й нещадним. Ось як відгукнувся він на прохання Тараса надрукувати його російські повісті: «Зневажиш ти їми себе перед світом, та й більш нічого. Якби у мене гроші були, я купив би їх усі у тебе разом та й спалив... Ні одна редакція журнальна не схотіла їх друкувати. Тут не одного таланту треба.»

А чого ж іще? Посидючості? Вимогливості до себе? Та й сам поет часто визнавав, що не всі його твори завершені. Так, у листі до Куліша він писав із приводу поеми «Неофіти»: «Поема добре не викінчена».

Застерігав Куліш Шевченка після заслання ще й від інших необачних кроків. Більше того, Куліш не схвалював навіть Шевченкового бажання... одружитися з Катериною Піуною, бо «не гарну пору вибрав: не вибився ти з своєї нужди..., треба б тобі з цим ділом подождати».

Зрозуміло, кожна порада, наполягання, негативна реакція Куліша мала під собою підоснову, і часто цілком обґрунтовану. Та й зумовлену тільки бажанням допомогти. От тільки чи завжди з усім цим погоджувався Тарас Григорович? Люди схожих поглядів і

устремлінь, але протилежних характерів і самоорганізації, вони могли йти різними шляхами, робити різні оцінки.

Наприкінці свого життя Шевченко, дбаючи про народну освіту і відчуваючи особисту фінансову скруту, видав «Южно-русский буквар». Як зазначає О. Конинський у своїй книзі «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя», Куліш прорегував чомусь так: «Шевченко почав «Кобзарем» а закінчив «Букварем».

Кулішеві не подобалася революційна спрямованість творів Шевченка і зв'язки його з російськими революційними демократами: М. Чернишевським, М. Некрасовим, М. Салтиковим-Щедріним. Тому то П. Куліш, навіть після смерті поета, у вірші «Брату Тарасові на той світ» писав:

Розійшлися ми різно
Дітьми молодими,
Зустрілися пізно
Між людьми чужими.
Вкупі працювати
Брат із братом брався;
Що одна в нас мати,
Ти не догадався.
Братався з чужими,
Радився з чужими,
Гордував словами
Щирими моїми.
І на той світ вибравсь
Із сім'ї чужої...).

Цим віршем П. Куліш яскраво виразив свої погляди як ідеолога українського буржуазного націоналізму та відмежувався від Т. Г. Шевченка і від усього революційно-визвольного руху Російської імперії.

І все ж Пантелеймон Олександрович в останньому слові над домовиною поета виступив першим і щирим: «Уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася... Будь, Тарасе, певен, що ми... ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проломив еси». Вони були друзями, залишилися друзями і здобули в нащадках славу національних титанів, які зробили для літератури й культури ХІХ століття найбільше.

Востаннє Шевченко проїхав повз Мотронівку вже в домовині, по дорозі на Чернечу гору.

У Чернігівському музеї М. Коцюбинського зберігається сповнена сліз і непідробної туги промова Гани Барвінок (дружини П. Куліша): «Великий друже наш, Батьку рідненький! На розсвітанні життя мого ти був моїм старшим боярином... Та тоді звеличав мене і княгинею, і королівною... таких два, як ти... і Куліш, мені такі близькі, як сонце до планети, і я тут свій орбіт округ їх роблю... прощай, дорогий друже, боярине мій, та й мене незабаром сподівайся на одвідина...»

Мотронівка – Миколаївка – Сороки – Забілівщина – Борзна... Тут Шевченко перебував у кінці січня-на початку лютого 1847 року. 1-го лютого він писав Костомарову: «Як оце й досі в Борзні... У Київ страх їхати не хочеться, а треба».

Справді, у нього там нагромадилося безліч справ. І чи не найважливіша з них – служба в університеті.

Але Шевченко не знайшов у собі сил розлучитися з Чернігівщиною: у другій половині лютого він вирушив до Седнева.

Що ж привело Тараса Григоровича в цей дивний куточок нашого краю? Передовсім, поради друзів зазнайомитися з небайдужою до долі України та її культури родиною Лизогубів, особливо ж рекомендація Варвари Репніної (свого часу Ілля Іванович служив ад'ютантом її батька князя Миколи Репніна). Ще у грудні 1844 року вона писала Шевченкові про Андрія Івановича: "Шкода, що Ви не знайомі з Лизогубом. З яким гарячим почуттям він оцінює ваші поеми і як жалкує, що особисто не знайомий з вами". У Чернігові Тарасові Григоровичу випала нагода познайомитися з Андрієм Івановичем, від якого він отримав запрошення відвідати Седнів. У 1846 р. з кінця лютого до початку березня Кобзар перебував у

Седнівському маєтку. Андрій Лизогуб і його брат Ілля радо зустріли Тараса Григоровича. Лизогуби були людьми освіченими, а Андрій сам до того любив малювати, високо цинив малярський талант Шевченка і його поезії.

Старшим у Седневі був тоді Ілля Іванович Лизогуб (1787-1867). Полковник у відставці, колишній ад'ютант князя М. Репніна, брав участь у Вітчизняній війні 1812 р. Належав до масонської ложі «З'єднаних слов'ян» у Києві. Якийсь час жив за кордоном, потім з братом Андрієм оселився в Седневі. Він мав чудову, як на той час, освіту, мав хист до малювання, а композитором був справді обдарованим. Полюбляв Ілля Іванович і машини. Будучи знавцем гідравліки, він створив у маєтку цілу систему фонтанів, якими з повним правом могли б пишатися уславлені парки. Один з фонтанів, названий «Гетьманом» бив струменем, що перевищував висотою самого петергофського «Самсона». Надзвичайно точну характеристику дав Іллі Івановичу історик М. Маркевич: «Чудовий музикант, піаніст, віолончеліст, гідравлік, він прикрашає Седнів садами, фонтанами і живе тихо, скромно, але як пан».

Менший брат його Андрій Іванович (1804-1864) теж був людиною неабиякою. Він прекрасно малював, любив поезію, мріяв про волю України. Тому вірші Шевченка, і надто його поеми полонили серце Андрія Івановича.

Мали вони ще кілька братів, які жили поза Седневом. Єдина сестра Феодосія мешкала з Іллею та Андрієм.

Седнівська садиба Лизогубів виглядала досить неординарно, і саме тому різними людьми зроблено чимало її описів, кілька з яких дійшли і до наших днів. Ось уривок з одного з них : «Величезний будинок на один поверх, з прилеглими до нього флігелями і чудовою оранжереею, оточений садом, а точніше великим парком, що складався з двох частин: верхнього і нижнього саду. Найкраща і дуже гарно опоряджена частина саду підходить до балкона будинку і розташована на вертикальній кручі, що має 20 сажнів. Біля самого підніжжя саду протікає річка Снов, береги якої і тепер постають обрамленими здебільшого гіллястими деревами, за річкою простягається широкий луг, на якому видніються в перспективі церкви окремих поселень. Для того, щоб піднятися з нижньої частини саду до верхньої, влаштовані зигзагами широкі алеї, по яких вільно роз'їжджаються екіпажі, призначені для розваги тих, хто гуляє...».

Одним із чудес саду була гігантська липа, чудова пам'ятка природи: «стовбур цього дерева мав в обхваті 7,5 аршин, а обсяг усього дерева з гілками 69 аршин». З інших вартих уваги пам'яток виділялися кам'яниця і церква в стилі рококо.

Андрій та Ілля Лизогуби гостинно приймали поета. Для Т. Шевченка вони відвели окреме приміщення у флігелі, в якому жила тоді сім'я домашнього лікаря Лизогубів Л. Шрага. Саме там була обладнана майстерня для малювання, де Т. Шевченко плідно працював над літературними та мистецькими творами.

Між Кобзарем і Лизогубами встановилися щирі взаємини. І хоч він не раз повертався до Чернігова, щоб зарадити хворому Афанасьєву-Чужбинському, за найменшої нагоди їхав до Седнева. Коли Олександр Степанович видужав, Шевченко майже два тижні гостював у Лизогубів.

За цей час він намалював портрет Андрія Лизогуба (олівцем), Іллі Лизогуба (олією) та три красиви, які залишив у господарів. Крім того, в цей час на Чернігівщині виконані Т. Г. Шевченком такі малюнки: «Синагога» (сепія), «Потир із церкви села Мохнатин» (олівець), що дає право вважати, що Тарас Григорович бував у селі Мохнатин (тепер Чернігівський район), «Трапезна чаша Густинського монастиря» (олівець), «Єнколпійон» (олівець), «Коло Седнева» (туш, сепія, акварель), «У Седневі» (сепія), «Чумак серед моги» (олівець, акварель) та Лизогубова кам'яниця» (сепія). Всі ці малюнки зібрані «Музеєм древностей» В. Тарновського і тепер знаходяться в Київському державному музеї Т. Г. Шевченка.

Безперечно, були й інші, що пропали. Ну хоча б ікона Різдва Богородиці, яку ще 1906 року бачив у церкві Лизогубів видатний український художник Опанас Сластьон. Що це не вигадка, а факт, підтверджує лист Шевченка до В. М. Репніної: «В Седневской церкви над иконостасом два вделанные в стену железные крюка меня неприятно поражали – и я думал, чем закрыть их? И ничего лучшего не мог выдумать, как картиною, изображающей смерть спасителя нашего». За народними переказами, на вхідних дверях кам'яниці Шевченко намалював портрет козака. Про цей період життя митця згадував у своїх спогадах М. М.

Білозерський: «Будучи в Седневі у 1856 році, я бачив на стіні будинку їхньої чарівної вілли кілька картин роботи Шевченка. Андрій Іванович показував мені, пам'ятаю, п'ять власноручних листів до нього від Шевченка, писаних у 1847-1848 роках».

У Седневі Т. Г. Шевченко не тільки малював, а й писав вірші. За свідченням художника Л. М. Жемчужникова, всі стіни майстерні були списані його поезіями.

У своєму маєтку Лизогуби влаштували музичні вечори. Добрий знавець музики, Ілля Іванович охоче грав для гостей на роялі, а Тарас Григорович під цей акомпанемент співав улюблені народні пісні. Як писав Л. Жемчужников, Лизогуби Шевченка «любили як людину, як патріота і поета і високо цінували його виконання народних пісень». Загальною улюбленицею сім'ї Лизогубів була донька Андрія Івановича Наталонька, і Шевченко згадував, як «воно манюсіньке танцює, а Ілля Іванович грає і приспівує».

У вільний час Тарас Григорович спілкувався з селянами, цікавився їхнім життям, заводив «крамольні розмови». Лизогуби застерігали поета від необачливих вчинків, а Ілля Іванович «вичитував Шевченка за вихватки дуже ризиковані, які траплялися з ним у шинку». Із містечка на кілька днів Т. Г. Шевченко також виїжджав у Городню, Бігач та інші навколишні села, де писав портрети на замовлення.

Удруге побував Шевченко у Седневі роком пізніше, теж весняної пори 1847 р., прожив тут від перших чисел березня до перших чисел квітня. Цей приїзд був особливо плідним у його поетичній творчості. Тут він переписав до окремого зошита збірку "Три літа". Сьомим березнем датовано написану тут поему "Осика", перероблений варіант якої відомий під назвою "Відьма". За переказом, матеріалом для неї послужила справжня подія, що мала місце в сусідньому селі Бігач.

А вже восьмим березневим днем позначено передмову до другого видання "Кобзаря", якому не судилося побачити світ. Це – своєрідний маніфест генія. У ньому він звертається до письменницької братії: «Прочитали собі по складах «Енеїду» та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братики, прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або у польського магнатства кайдани волочать, - то тоді і скажете, «Енеїда» добра, а все-таки сміховита на московський штальт.

Отак-то, братія моя возлюбленна. Щоб знать людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стати чоловіком, а не марнотрателем чорнила і паперу. Отоді пишійте і друкуйте, і труд ваш буде трудом чесним....»

Брати Лизогуби читали майбутній «Кобзар» і вмовляли Тараса не брати рукопис до Києва, бо звідти долітали чутки про посилення пильності жандармів, про їх наступ на вільнолюбство. Та Шевченко не послухався. Це закінчилось його арештом на переправі через Дніпро біля Києва 5 квітня 1847 року. Попереду були довгі і тяжкі роки солдатчини.

Після арешту Т. Г. Шевченка, А. І. Лизогуб листувався з ним, надсилав фарби, папір, був серед тих, хто клопотався про дострокове звільнення поета. І. І. Лизогуб придбав малюнок Т. Шевченка, написаний ним на засланні у 1850 р. На жаль, Шевченківські реліквії, які знаходилися у родині Лизогубів, не збереглися. Вони загинули під час великої пожежі, що сталася в маєтку у березні 1883 р.

Вшановуючи пам'ять Великого Кобзаря, до 90-річчя від дня народження Тараса Шевченка коштом Федора Андрійовича Лизогуба у Седневі було встановлено бюст поета роботи відомого українського скульптора Ф. П. Балавенського (не зберігся). Новий пам'ятник Т. Г. Шевченку було відкрито у 1957 р. у парку біля липи, скульптор Г. В. Бистровський. На фасаді будинку Лизогубів встановлено меморіальну дошку, перед входом до нього – чавунний бюст поета (1976). Меморіальна мармурова дошка з написом: «У цій садибі у 1846 і 1847 роках жив Т. Г. Шевченко» міститься на воротах садиби Лизогубів. Ім'ям Т. Шевченка в Седневі названо вулицю і парк. У 2010 р. на території садиби було споруджено новий пам'ятник поету.

Музи, які ще й досі блукають стежками Лизогубівського парку, пробуджують до творчості наших сучасників – мешканців Седнева. Радують своїм поетичним словом Т. Блинєць та С. Чугай, зачаровують творчою уявою учнівські роботи членів літстудії «Джерело».

Оживає чарівна нитка у руках місцевих майстринь З. Лук'яненко, В. Железняк, С. Черниш. До Т. Г. Шевченка, його пам'яті, як на прощу, як до життєдайного джерела, збираються художні таланти з усієї України. Гостинно приймає місцевий Будинок творчості митців з різних куточків світу.

Кобзар навічно залишився не тільки в історії Седнева, він знайшов притулок у душах і вдячній пам'яті мешканців містечка.

Протягом березня-квітня 1847 року Тарас Григорович Шевченко об'їздив ряд сіл теперішніх Городянського та Чернігівського районів. Був він і в Городні, і в Листвені, про це є згадка в його творі «Пролгулка с удовольствием и не без морали», а на запрошення князя Миколи Івановича Кейкуатова, відвідує наприкінці березня-початку квітня 1847 р. Бігач, щоб намалювати портрети членів його родини. Це один з кращих портретів, виконаних олією, він зберігається в Київському музеї Т. Шевченка. Крім того, тут виконані олівцем два малюнки – портрети дітей Кейкуатових, ці портрети теж там зберігаються.

Заворожив Микола Іванович Кейкуатов Тараса Григоровича своїми шляхетними манерами та люб'язністю, ото й не відмовився приїхати до нього в Бігач, щоб змалювати його чарівну дружину та діточок. Але, поживши кілька днів серед його слугі челяді, зовсім інше про князя довідався – і різок і він для своїх кріпаків не шкодував, і власних кулаків. За те ненавиділи його люди не лишень у Бігачі та Седневі, а й у інших околиць селах, звали зневажливо Кукуватим.

Бігач – це старовинне село колись належало Лизогубам. Але 1770 року дочка Якова Лизогуба Ганна, вийшла заміж за колезького асесора Петра Івановича Кейкуатова, одержала Бігач у посаг. Виходець із роду зросійщених татарських князів, Кейкуатов дуже швидко проявив свій азійський характер. Передовсім він категорично заборонив селянам будуватися ближче до берегів Снову, а тим. Хто вже тут жив, наказав перебиратися на місцину, де сам розпланував вулиці. Все було зроблено під лінійку. Селяни бурчали, противилися, та воля власника була незламною.

Микола Іванович, до якого завітав Шевченко, був онуком Петра Івановича Кейкуатова. Зі спогадів, що лишилися від різних людей, постає образнепривабливий, неприємний. Та, мабуть, найвлучнішу оцінку дав йому історик М. Маркевич, який зустрічався з Кейкуатовим та його дружиною на балу у Т. Волховської: «З примітних осіб за красою була княгиня Кейкуатова, а за бридкістю її чоловік»

Про перебування Т. Г. Шевченка в селі Бігач зберігся переказ лікаря В. Деміча:

«Одягнений він був, за словами очевидця, погано, можна сказати, недбалор: бідні пожитки його вміщувалися у маленькому старому чемоданчику; але за те ця чудова людина мала і інші багатства – розум і велику любов до трудящого народу. Щовечора, після денних робіт, навколо поета збиралися усі службовці князівської «економії». Шевченко щось читав або розповідав і до того так цікаво, що всі його слухали з великою увагою. Іноді розповіді поета, завжди на вигляд серйозні, відзначались таким живим гумором, що слухаючи, старі й молоді надривали з сміху, а сам Шевченко, бувало, бровою не моргне. Привітний і балакучий з простими трудівниками, Тарас Григорович помітно не любив залишатись довго серед панів і унікав князівських хоромів, хоч його туди часто запрошували, тим більше, що до князя приїздили сусідні поміщики з бажанням подивитись, як на диво, на знаменитого в той час Кобзаря».

Мешкав Шевченко у флігелі і здобув «прихильність до себе усієї челяді і слуг».

Незаперечним свідченням тривалих і плідних відвідин Бігача стали портрети дітей М. І. Кейкуатова та його дружини. Трьох дітей Тарас Григорович намалював олівцем на аркуші паперу розміром 24X24. Портрет же дружини виконано же дружини виконано олійними фарбами. Цей твір є одним з кращих портретів Шевченка. Прямо на глядача дивляться карі, сповнені глибокої зажури очі. Обличчя випромінює місячне сяйво, чоло, облямоване густим красивим волоссям, чисте і благородне. Кожна деталь одягу виписана майстерно, з любов'ю.

Портрет Кейкуатової – остання робота художника, виконана на волі за кілька днів до арешту. Цей портрет є шедевром європейського малярства першої половини XIX ст.

У 1997 р. встановлено пам'ятний знак на честь перебування Т. Г. Шевченка в Бігачі.

На той час Т. Г. Шевченка призначають викладачем малювання при Київському університеті, про що його повідомляє листом М. Костомаров і просить, не гаючи часу, прибути до Києва. Але працювати в університеті Шевченкові так і не довелося.

По доносу від 3 березня 1847 року студента-провокатора Олексія Петрова розпочалися арешти учасників Кирило-Мефодіївського товариства. 18 березня у Петербурзі був заарештований М. Гулак та інші учасники братства. 22 березня 1847 року з Петербурга надійшло розпорядження шефа жандармів графа Орлова Чернігівському, Полтавському і Харківському генерал-губернатору Долгорукову про негайний розшук і арешт Шевченка, де було вказано:

«... Немедленно задержатъ Белозерского, равно и Шевченку, если последний доселе остаётся в Черниговской или других ввереніх Вам губерніях, все бумаги Белозерского и Шевченки, не рассматривать на месте, тщательно опечатать и, вместе с сими бумагами, тотчас отправитъ их в С. – Петербург, в III–е Отделение в сопровождении скамых благонадёжных и верных чиновников и под. строжайшим надзором».

Таке розпорядження надіслано було і Київському генерал-губернатору Бібікову.

5 березня 1847 року, радісний і збуджений початком весни і листом Костомарова, Шевченко разом з своїм знайомим майором Солоніним залишає Чернігівщину і через Козелець їде до Києва, але, як відомо, на під'їзді до Києва його заарештували, забрали всі вірші, листи, малюнки й інші особисті речі і в супроводі суворого конвою 6 квітня поета, як «державного злочинця», відправили до Петербурга. І знову, вже заарештованим, під конвоем. Тарас Григорович Шевченко проїжджає Чернігівщину, Красне, Іванівку, Количівку, Чернігів, Березанку, Седнів, Смичин, Городню, Хотівлю, Дроздовицю, Володимирівку, Добрянку і далі – на Санкт-Петербург.

Як відомо, приналежності Т. Г. Шевченка до Кирило-Мефодіївського товариства слідством не було встановлено, проте відібрана при арешті збірка «Три літа» була, мабуть, далеко страшніша від діяльності усього товариства. Тому у вироків було сказано, що Тараса Григоровича Шевченка «опреділити» солдатом Оренбургського корпусу. Але царю Миколі I цей вирок здався м'яким, і він власноручно дописав: «Под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать».

З приводу цього суворого вироку Шевченко писав у щоденнику: «Трибунал под председательством самого сатани не мог бі произнести ьтакого холодного, нечеловеческого приговора» (III, 94).

Про перебування Шевченка в засланні написано багато. Тому зосередимо увагу на тих моментах, які свідчать про його зв'язки з Чернігівщиною і чернігівцями на цьому відрізку життя.

Відомо, що прибув Тарас Григорович до Оренбурга в супроводі жандармського фельд'єгера Віддера вночі на восьму добу по від'їзді з берегів Неви. Тобто десь 9 червня. Ця дата зафіксована і в офіційному рапорті генерал-лейтенанта П. Толмачова. Вона має місце й у спогадах Федора Лазаревського: «9 червня 1847 року сидів я у своїй прикордонній комісії й ретельно займався поточними справами. Коли це близько другої години пополудні в кімнату вбігає захекавшись переписувач Галявинський і каже: «Вночі жандарми привезли Шевченка: я чув від офіцера, якому його здали, і він зараз у пересильній казармі». Не задумуючись, я побіг у казарму й насилу розшукав там ново привезеного арештанта. Він лежав долілиць на нарах, заглибившись у читання Біблії. Доти я ніколи не бачив Шевченка, а знав тільки його «Кобзар» та «Гайдамаків». Забувши про присутність наглядачів, у юнацькому пориві я кинувся йому на шию. Засланець, певна річ, з осторогою поставився до незнайомця, говорив стримано і холодно. Та згодом крига недовіри розтала: уродженець Конотопщини, вихованець Чернігівської гімназії Федір Матвійович Лазаревський став близькою Тарасові Григоровичу людиною. Поет згадував потім, що Федір Лазаревський був першим, хто не «устыдился... серой шинели» Шевченка і допомагав йому. До Федора пристав його друг по Чернігівській гімназії Сергій Петрович Левицький, який теж, як і Лазаревський, був чиновником Оренбурзької прикордонної комісії.

Через кілька днів Тараса Григоровича відправили до Орської кріпості. Але добра опіка Лазаревського не припинилася: «Розставшись із Шевченком, я постійно про нього клопотався, просив за нього кожного, хто тільки їхав у Орськ і хто хоч чимось міг йому допомогти...

Найстарший з моїх братів, Василь, який приїздив до Оренбурга, подарував Тарасові два ящики сигар і 50 карбованців грошей». Тісно заприятелював з Шевченком ще один брат Лазаревського Михайло, випускник Ніжинського ліцею князя безбородька, який теж служив у Оренбурзі. Згодом друзями Тараса стали всі шість братів Лазаревських та їхня мама Афанасія Олексіївна.

Перебуваючи на засланні, Т. Г. Шевченко постійно одержував листи, пакунки, перекази. Їх надсилали всі, хто любив і шанував Кобзаря. Було серед них немало наших краян. Згадаймо хоча б знайомого вже нам Андрія Івановича Лизогуба.

Із далекого Оренбургського заслання Т. Шевченко 22 жовтня 1847 року пише до Андрія Лизогуба на Чернігівщину: «На другий день, як од вас поїхав, мене арештували в Києві, на десятій посадили в каземат у Петербурзі, а через три місяці я опинився в Орській кріпості, в солдатській сірій шинелі». А. Лизогуб першим відгукнувся на лист Шевченка, надіслав йому в заслання малярське приладдя, фарби, папір, гроші. Шевченко надсилав йому свої малюнки без підпису. При згадці пісні «Ой, зійди, зійди, зіронько, та вечірняя» поет переносився на Україну, уявляв і Чернігівщину. У першій поемі «Княжна», написаній в Орському укріпленні, він зворушливо пише:

Зоре моя вечірня,
Зійди над горою
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає

Контакти Шевченка й Лизогуба тривали до 1850 року. За доносом прапорщика М. Ісаєва, який писав про порушення засланцем царського наказу про заборону писати й малювати, у Тараса Григоровича було проведено обшук. Під час обшуку в поета було знайдено сім листів від Андрія Лизогуба. Всі вони потрапили до «Третього відділу». У зв'язку з цим до Чернігова прибув з Петербурга шеф жандармів Олексій Орлов. Він наказав цивільному губернаторові Павлу Гессе викликати А. Лизогуба. Відбулася дуже крута й сувора розмова. Лизогуб відстоював своє право на листування з опальним поетом. Тоді Орлов іменем самого царя заборонив йому підтримувати стосунки з Кобзарем. Лизогуб був безсильним щонебудь зробити.

Звісно, Шевченко не знав цього і тому писав: «Единый друже мой! Не прогневались ли вы за что на меня? Думаю, думаю, вспоминаю и в догадках теряюся, не, обретаю за собой вины ни единыя».

Гідно поведив себе і старший брат Андрія Івановича Ілля Лизогуб. Він купив кілька робіт Шевченка-засланця, допоміг йому таким чином матеріально. Ясно, Ілля Іванович був у курсі справ щодо візиту Орлова в Чернігів. І все ж брати Лизогуби не відступили.

Озвалися до Шевченка з добрим словом і підтримкою О. Бодяньський, А. Маркович, П. Куліш, інші земляки. Це було запорукою його активного творчого життя, це додавало йому творчого натхнення.

Між іншим, Куліш у тяжкий час переслідування поета зумів надрукувати його поему «Наймичка», щоправда без підпису.

Чернігівщину, її людей Шевченко часто згадує в листах із місць заслання. І не лише в листах. Вона поставала у його поетичних і прозових творах

Тут він пише біля двадцяти російських повістей, у яких змальовує страдницьке життя трудового народу, використовуючи власні спостереження і переживання. Треба прямо сказати, що в багатьох творах Шевченка відтворена дійсність, яку він спостерігав на Чернігівщині.

У повістях «Княгиня», «Близнеці», «Капитанша», «Музыкант», «Прогулка с удовольствием и не без морали» зустрічаємо згадки і описи Остра, Десни, Батурина, Ніжина, Козельця, Лемешів, Листвена. Іржавець і Батурин ввійшли в поезію. Не виключено, що рядки в одній з перших його поем «Катерина», написаній ще в 1883 році, з яких читач ніби бачить, як «...ліс чорніє, а під лісом, край дороги, либонь курінь мріє...», де

Попід горою, яром, долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять.
У яру гребля, верби в ряд (1, 52),

змальовує чудові красвиди Чернігівщини, шляху, яким ішла Катерина у «Московщину».

У повісті «Капитанша» Т. Г. Шевченко так змальовує Чернігівщину: «Не успеешь переехать границу Орловской губернии, как декорация переменялась: вместо раKITника по сторонам дороги красуются высокие развесистые вербы; в первом селе Черниговской губернии уже беленькие хатки, соломой крытые, с димарями, а не серые бревенчатые избы; костюм, язык, физиология – совершенно всё другое. И вся эта перемена совершается на пространстве двадцати верст. В продолжении одного часа вы уже чувствуете себя как будто в другой атмосфере; по крайней мере, я себя так чувствовал, сколько раз я ни проезжал этой дорогой» (II, 246).

Він детально змальовує місто Козелець, навколишні села, описує історичні пам'ятники та події, що тут відбувалися протягом багатьох століть. У повісті «Княгиня» він говорить: «Город Козелец ничем не отличается своею физиономиею от прочих своих собратий, поветових малороссийских городов..., но проезжающий... непременно полюбуется величественным храмом грациозной архитектуры Растреллиевской, воздвигну тiм Натальею Разумахою, родоначальницею дома графов Разумовских...

В шести верстах от г. Козельца, в селе Лемешах, в бедной хатке, на сволоке, или балке, читаем: «Сей дом раба божия Наталия Розумиха, 1710 року божьего». А в г. Козельце в в величественном храме читаем на мраморной доске: «Сей храм спорудила графиня Наталия Разумовская в 1742 году». Странніє два пам'ятника одной и той же строительниці!» (II, 108).

Але не тільки природа та архітектура цікавлять письменника. Він бачить, як у селах Козелецького повіту пани влаштували «Всякий божий день пирі да банкеті, бівало, свету божия не видиш от та бачного діму» (II, 118), в той час, як «люди в селе пухли от голоду и здіхали як ти собаки... все деревья – и дуб, и ясень, и клён, и осіка, уже на что верба горькая – и та біла оскоблена и сїедена людьми... Посмотришь, бівало, сов сем не человек ходит, а что-то страшное, зверь какой-то голодній, так что и взглянуть на него нельзя без ужасу. А дети-то, бедніє дети! – просто пухли с голоду: лазять, бівало, по улице, как щенята...» (II, 119-120).

Страшну картину голоду малює Шевченко, коли мати божеволіє на голодними дітьми, у яких «только одни колени толстіє. Одно уже сов сем скончалося, а другое ещѣ губками шевелит, а около них сидит мать, простоволосая, худая, бледная, в разорванной рубахе и без запаски. А глаза у неѣ, - господи, какие страшніє! и она ими не смотрит ни на детей, ни на кого» (11, 120).

А пан бенкетує . У нього від хліба тріщали комори. «Мыши его ели в скирдах и в коморах; лет пять можно было б прокормить не только наше село, а весь Козелец. Так что же ты будешь делать? – не даѣт людям. – Лучше, - говорит, - продам, когда вздорожает, а люди нехай дохнут, от них прибыли мало» (11, 120).

Великий реаліст проклинає пана за його знущання над народом. Це ми зустрічаємо майже в усіх його творах.

Знущання і наругу над людьми подає він у повісті «Музикант». Починаючи описом міста Прилук, Густині, розкішного пейзажу на берегах річки Удаю, сіл: Іваниці, Сокиринець, Дігтярів, автор з захопленням описує широкі лани пшениці і жита, але робить висновок, що все це багатство належить не трудовому, а панам, і це засмучує його; «груснее и груснее мне долалось, так что я готов біл поверотить, как говорится, оглобли назад.

Розкішний панський палац, парк, пишні вбрання поміщиків у маєтку Галаганів він спів ставляє з обідраним селянством, з якого шкуру здіймають, де «во всѣм огромном селен и лошадки, ни телеги не оказалось»

Все було поставлене на служіння панським потребам і примхам. Поміщики не тільки фізично, а й морально знущалися над народом, губили великі народні таланти. Ось мамоучка музикант, великий артист, не знає, що йому, кріпакові, робити з собою, де подітись. Іграшкою в руках морально розкладеного качанівського пана Арновського, в образі якого Т. Шевченко виводить поміщика Тарновського, стала талановита артистка Тарасевич. Вона виховувалась при дворі поміщика у благородному пансіоні, в якому пан готував собі дівчат для розіваг, і

стала жертвою пванської розпусти. незграбним і відворотним подани й Арновський: «Руина, совершенная руина! Он не старик ещё, но опередил даже дряхлѣх стариков. Повисшие, едва сжимающиеся губѣ, полурасткѣе бесцветнѣе глаза, жерто-зелѣнѣй цвѣт лица и, вдробавок, серѣе, жиденькѣе волосѣ и глухота делают его чем-то отвратительнѣм, чем-то на полипа похожим» (II, 181).

У поемѣ «Вѣдьма», написанѣй Шевченком на Чернѣгѣвщинѣ, у Седневѣ, вѣдтворена трагедѣя матерѣ. Напѣвбожевѣльна жѣнка, яку звали вѣдьмою, в циганському таборѣ розповѣдає старому цигановѣ про свої поневѣрѣння. Пан забрав її дѣвчиною у похѣд, збездечествив, і згодом вона народжує близнят. Гнѣв жѣнки переростає у прокляттѣя. Вона заперечує навѣть Бога, бо вѣн спокѣйно дивиться на тяжкѣ і жахливѣ злочини, заподѣянѣ панамѣ:

Наталоньку! Дитѣ своє!
Ірод нечестивий!..
Занапастив... А до того
Посилає в Киѣв
Мене, бачиш, молитися,
Я, дурна, й ходила,
І молилась... Нѣ, цигане,
Я марно молилась.
Чи в вас єсть бог який-небудь?
В нас його немає...

В цѣй поемѣ Шевченко створив реалѣстичний образ матерѣ-страдницѣ, знедоленої жѣнки, яка стала жертвою крѣпосницького суспѣльства.

Вѣрш «Іржавець» без жодних сумнѣв переносить нас на чернѣгѣвську землю. Отѣ вѣдвѣдини Ічнянщини, де вѣдбулося багато історичних подѣй, де поля, дѣброви, озера ірѣки дихають долею України, вихлюпнулися в Шевченка чудовою поезѣєю, що входить до скарбницѣ національної історико-патрѣотичної лѣрики. Чи знайдеться українське серце, яке б не сколихнуло болѣсні рядки Кобзарѣя:

Мѣй краю прекрасний, розкѣшний, багатий!
Хто тебе не мучить? Якби розказати
Про якого-небудь одного магната
Історѣю-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать
І все те лихо, все, кажуть, од бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її дѣти в кайданах мовчать?

Це – своерѣдний вѣрш-плач за всѣм славним, що було в нашѣй історѣї, чим маємо пишатися, на що повиннѣ рѣвнятися. І навѣяла його знаменита ікона.

Вернулися запорожцѣ,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовий
Образ пресвятої.
Поставили в Іржавцѣ
В мурованѣм храмѣ.
Отам вона й досѣ плаче
Та за козаками.

В усѣх повѣстях написаних в засланнѣ, за винятком «Варнака» та «Нещасного», Тарас Григорович змальовує Чернѣгѣвщину, її природу, людей. Через степи й пустелѣ пронѣс вѣн у душі наш край.

Побував Т. Г. Шевченко на Чернѣгѣвщинѣ і по звѣльненнѣ із заслання. Пѣсля довгих клопотань у травнѣ 1859 року Т. Г. Шевченко виїжджає в третю і останню подорож на Україну. Та одночасно з дозволом на виїзд жандармерѣя встановлює за Шевченком суворий полѣцейський нагляд.

В середині серпня Т. Г. Шевченко прибуває на Чернігівщину. 20 серпня він був у місті Прилуках. Свідченням цього є лист, написаний Тарасом Григоровичем із міста над Удаєм Варфоломію Шевченку: «14 августа вирвался я з того святого Києва і простую тепер не оглядаючись до Петербурга... Не вдивуй, що я так мало пишу тобі. Ніколи».

Наступного, 21 серпня, він виїжджає в Качанівку до В. В. Тарновського (молодшого).

Кобзар був у сірому парусиновому костюмі, на голові красувався солом'яний бриль. Прибув він прямо до двору, де містилися стайні, а звідти, як свідчать сучасники, пішов до панського будинку. Тодішні господарі – Василь Васильович Тарновський (старший) та його дружина Людмила Володимирівна – були в Петербурзі. Шалена спека порозганяла дворових та прислугу по прохолодних закутках, здавалося, все вимерло. Шевченко увійшов до вестибюлю палацу і, підіймаючись по сходах, застелених розкішними килимами, почав декламувати якийсь вірш. Який саме, ніхто не пригадав, але голос Тараса Григоровича лунав так гучно, що на нього повискакувала челядь із буфетної. Багато хто упізнав поета. Обійми, поцілунки підняли і без того високу температуру серпневого дня. Побігли за Василем Васильовичем (молодшим), тоді ще студентом, який приїхав сюди на канікули і пропадав у парку, де в той час розкопували руїни старого замку. Тарас Григорович у супроводі старого маршалка, з яким був знайомий ще з часів першого приїзду до Качанівки, рушив йому назустріч. Шевченко пам'ятав юнака з давніх літ. Вони бачилися в селі Потік під Каневом. Там Тарас Григорович хрестив разом із сестрою В. В. Тарновського (старшого) Надією Василівною дитину місцевого дякона. Там він запримітив закохані в нього й українське слово очі семирічного хлопчика, небожа куми. Йому розказували потім, що Василь Васильович (молодший) знає безліч творів з «Кобзаря», збирає все, що стосується Шевченка. Тому таким теплим і щирим було побачення їх у Качанівці.

Як годиться пообідали. Потім переповідають, Шевченко забажав прогулятися по дивовижному парку. Схвильований, розтривожений був Тарас Григорович у Качанівці. Чи не тому записав до альбома господаря популярні рядки:

І стежечка, де ти ходила,
Колючим терном поросла.

Шевченко в Качанівці по справжньому розслабився, відпочивав. Збереглися спомини про те, що він лежав перед будинком на лузі з молодим паном, а той засипав його Шевченковими ж віршами, які без кінця читав.

Залишилася і згадка про те, що на прохання юного друга Тарас Григорович посадив на пам'ять молодий дубок. Оскільки стояв серпень, деревце викопали разом із землею і перенесли на місце, визначене господарем. Кажуть, що Шевченко, посадивши дубок, побажав: «Дай боже, щоб нам довелося коли-небудь посидіти у холодку під його гіллям». А не судилося...

Подарувавши Василеві Васильовичу кілька своїх офортів і позичивши в нього грошей на дорогу, Шевченко вирушив на Гирявку, село, що належало тоді до Чернігівської губернії, де гостював у Афанасії Олексіївни Лазаревської, матері його друзів – братів Лазаревських. До речі, один із них Іван був тоді вдома, на канікулах, а Федір того ж дня завітав до рідної хати, бо якраз об'їжджав свій удільний округ. Це були чудові, незабутні гостини!

Пізніше, прибувши до Петербурга, Тарас Григорович писав Василеві Васильовичу Тарновському (молодшому): «Якби не трапились Ви, або я до Вас не заїхав, то довелося б мені в Москві захряснуть на безгрішші. А тепер, спасибі Вам і моїй не ледачій долі, тепер я в Петербурзі, неначе в своїй господі».

Добрий поміщик зберіг любов і шану до Кобзаря на все життя. Він зібрав унікальні матеріали про життєвий і творчий шлях Шевченка, на основі яких було створено музей української старовини в Чернігові. Провідне місце в ньому посідала Шевченкова колекція з 758 експонатів, що являють собою безцінні скарби. 1897 року Василь Васильович Тарновський (молодший) подарував її музеєві Чернігівського губерньського земства.

Багато чернігівців стрілося на Тарасовому шляху в останні півтора року його життя. Варто обов'язково назвати літератора Миколу Макарова, його сестру Варвару Карташевську. Сестру Ганни Барвінок Надію Забілу, кохану Ликеру Полусмак. Одним з останніх відвідав перед смертю Шевченка Михайло Лазаревський.

Наші земляки були вірними і щирими друзями Кобзаря. Вони взяли найактивнішу участь у його похороні на Смоленському цвинтарі в Петербурзі, перевезенні тіла Шевченка на Україну та перепохованні на Чернечій горі. Везли домовину Тараса Григоровича Шевченка шляхами Чернігівщини. Від села до села труну супроводжували численні маси населення, майже в кожному місті була зупинка процесії, де відправлялася панахида. Похоронна процесія проходила через сучасні населені пункти: Атюші, Батурин, Доч, Шаповалівку, Борзну, Оленівку, Комарівку, Ніжин, Носівку, Козари, Козелець, Сираї і далі на Київ. Біля Оленівки в лісі відбувся багатолюдний обід для народу. Тут був дехто з прислуги Білозерських, що особисто знав Тараса Григоровича з часів його перебування в Оленівці та Мотронівці в 1847 році. Тут же, в Оленівці, художник Г. Честахівський змалював масову зустріч народом домовини Т. Г. Шевченка. Особливо ж урочиста зустріч відбулася на Чернігівщині в м. Ніжині. М. Білозерський згадує, що «в Ніжині назустріч вийшли цехові із значками, ліцеїсти та гімназисти».

Так навіки розпрощалися чернігівці з Кобзарем. Вірно сказано в рядках сучасного поета:
Пливуть востаннє прямо й прямо
Старі чернігівські шляхи...
Пливуть мазки. Пливуть штрихи...
Та застаються на віки
Джерела вічної снаги,
Що в вічність одчинила браму!

Зверніть увагу!!! Про перебування Т. Г. Шевченка в Седневі мона прочитати за аресою. - **Режим доступу** (Седнівські шляхи Тараса)

Радимо прочитати:

Березкіна О. Чернігівська шевченкіана / Олена Березкіна // Чернігівські відомості. – 2014. – 15 січня. – С. 2.

Густинські стежки-дороги українського генія : [за матеріалами Прилуцької ЦРБ] // Прилуччина. – 2014. – 7 березня. – С. 4.

Лазаревский А. М. Люди старой Малороссии. Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Свечки : (из 1, 3 и 8-й книжек "Киевской Старины" за 1882 г.) / А. М. Лазаревского. - Чернигов : [б. и.], 2009. - 62 с. - Ксерокопия. - Вых. дан. ориг. : Киев : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, по Михайловск. ул., вь собств. д., 1882. - Библиогр. в подстроч. примеч. - (в пер.) .

Мариноха Н. Тарас Шевченко: «...проїджаючи Прилуки, раджу Вам зупинитися в цьому місті...» / Надія Мариноха // Відомості Чернігівщини. – 2014. – 29 січня. – С. 8.

Міден, Едвін. Приїхав у Седнів Шевченко до друзів... / Едвін Міден // Голос України. - 2013. - 17 травня. - С. 8-9.

Морозов О. Тарасова церква в Ніжині / Олександр Морозов // Чернігівські єпархіальні відомості. – 2014. - № 3 (березень). – С. 2.

Москаленко М. Шевченко і Куліш // Вісті Борзнянщини. – 2014. – 1 лютого. – С. 4.

Неділько Г. Шевченко і художник з Ніжина : [взаємини Т. Г. Шевченка з ніжинським художником Олександром Фроловичем Сенчилом-Стефановським (1808-1866)] / Георгій Неділько // Ніжинський вісник. – 2014. – 11 січня. – С. 8.

Онищенко Н. Слідами генія... : [Т. Г. Шевченко і Ніжин] / Надія Онищенко // Ніжинський вісник. – 2014. – 4 січня. – С. 4.

Онищенко Н. Тарас Шевченко і ніжинські греки / Н. Онищенко // Деснянська правда (вільна). - 2010. - № 27. - С. 10.

Орехович Г. Шевченків дім у Прилуках / Галина Орехович // Отчий поріг. - 2012. - № 4. - С. 1, 8-9.

Петровська Н. Тут ходили Шевченко і Глібов / Н.Петровська // Наш край. – 2007. – 5 трав.

Полотай М. Перекази про перебування Т.Г.Шевченка на Чернігівщині / Михайло Полотай // Отчий поріг. - 2012. - № 3. - С. 6

Пригородський В. «Не ймуть на віри без хреста...». Про Шевченкову «любу» з-під Ніжина / Віталій Пригородський // Голос України. – 2013. – 19 липня. – С. 6-7.

Пушенко В. Великий Кобзар і Бахмаччина / Валентина Пушенко // Голос Присеймів'я. – 2014. – 6 березня. – С. 3.

Сапон В. «Шкода того барвіночка...» : [Т. Шевченко та Ликера Полусмак] / Володимир Сапон // Гарт. – 2014. – 6 марта. – С. 6.

Сапон В. М. Седнів : іст.-красн. етюди / В. М. Сапон. - Ніжин : Аспект-Поліграф, 2004. - 91 с. : 8 с. ілюстр.

Сапон В. Така твоя доля, Тарасе : [Седнів] / Володимир Сапон // Деснянська правда. – 2014. – 6 березня. – С. 6.

Сапон В. Така твоя доля, Тарасе... : [Т. Г. Шевченко в Седневі та його спілкування з Григорієм Мірошніковим (Гриць Золотюсінський)] / Володимир Сапон // Наш край. – 2014. – 25 січня. – С. 5.

Стребкова І. Ніжинська Шевченкіана / Ірина Стребкова // Ніжинський вісник. – 2014. – 1 березня. – с. 9.

Таранушенко С. Лизогубівська кам'яниця у м. Седневі [Ксерокопія] : провідник / С. Таранушенко ; Нар. комісаріат освіти УСРР, Укр. ком. охорони пам'ятників культури. - Київ : Рух, 1932. - 51, [1] с. : ілюстр.

Фещенко В. Шевченко на Менщині / Валентина Фещенко // Наше слово. – 2014. – 7 березня. – С. 3.

Шарпата, Н. Тарас Шевченко у Седневі / Н. Шарпата // Містечко над Сномом : [зб. ст. і матер.] / відп. ред. Т. П. Демченко. – Ніжин : Вид-во "Аспект-Поліграф", 2007. – С. 150-159.

Шевченко Т. Шевченко і Тарновські : [штрихи до взаємин] / Тарас Шевченко // Гарт. – 2014. – 13 марта. – С. 6.

Шляхами Тараса Шевченка. Чернігівщина : [путівник] / [редкол., авт. тексту: С. Л. Ласевський та ін.]. - Київ : Богдана, 2012. - 273, [2] с. : ілюстр. - ISBN 978-966-425-016-7 (в обкл.)

http://secinfchounbk.blogspot.com/2014/03/blog-post_26.html